

Univerzita Palackého v Olomouci

FILOZOFICKÁ FAKULTA

Katedra klasické filologie

Antisemitismus v antice

Bakalářská práce

Autor: Karel Sýkora
Vedoucí práce: Doc. PhDr. Lubor Kysučan, Ph.D.

**Olomouc
2010**

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracoval samostatně a použil jsem jen uvedenou literaturu.

V Olomouci 14. dubna 2010

Karel Sýkora

Chtěl bych touto cestou poděkovat vedoucímu své práce, doc. PhDr. Luboru Kysučanovi, Ph.D., za vedení mé bakalářské práce a za velmi cenné rady, které mi poskytl.

ANOTACE

Jméno a příjmení:	Karel Sýkora
Katedra:	Katedra klasické filologie
Vedoucí práce:	Doc. PhDr. Lubor Kysučan, Ph.D.
Rok obhajoby:	2010

Název práce:	Antisemitismus v antice
Název v angličtině:	Anti-Semitism in Antiquity
Anotace práce:	Bakalářská diplomová práce se zabývá důvody, které vedly občany antických států (zejména Římské říše) k antisemitskému chování. Budu si všímat vzájemných kulturních styků mezi Římany a Židy, což obnáší oblast náboženské praxe, kulturních zvyklostí, pojetí sexuality u obou národů. Rovněž mě bude zajímat vzájemný vztah mezi křesťany a Židy v antice. Ve své práci jsem čerpal z děl klasických autorů, jakými byli Cicero, Petronius, Seneca, Tacitus. Na základě získaných informací formuluji obecné závěry o povaze antisemitismu v klasické antice.
Klíčová slova:	Římská říše, antisemitismus, Židé, Izrael, antika
Anotace v angličtině:	Bachelor thesis examines the reasons which led a citizen of the ancient states (mainly Roman Empire) to the anti-Semitic behavior. I will also look at cross-cultural relations between Romans and Jews, what involves the religious practices, cultural practices, the concept of sexuality of both nations. Also I will be interested in the relationship between Christians and Jews in antiquity. In my work I have drawn from the works of classic authors such as Cicero, Petronius, Seneca, Tacitus. Taking in account achieved information I will formulate general conclusions concerning the nature of anti-Semitism in the Classical Antiquity.
Klíčová slova v angličtině:	Roman Empire, anti-Semitism, Jews, Izrael, Antiquity
Rozsah práce:	48 s.
Jazyk práce:	český jazyk

OBSAH

ÚVOD	6
1. CHARAKTERISTIKA VZNIKU IZRAELSKÉHO NÁRODA	8
1.1 Izrael a jeho původ v historii	8
1.2 Terminologie spjatá s židovstvím	14
1.3 Vysvětlení hebrejského výrazu 'לא גוי.....	15
1.4 Antisemitismus	16
1.5 Rozčlenění starověké společnosti.....	17
1.6 Rozdělení společnosti ve starověkém Izraeli	18
1.7 Rozdělení společnosti v antickém Římě	19
2. ŽIDÉ A JEJICH SETKÁNÍ S ANTICKOU KULTUROU – CHARAKTERISTIKA POLITICKÝCH A CIVILIZAČNÍCH KONTAKTŮ	22
2.1 Postoje některých antických autorů vůči Židům	22
2.2 Náhled na sexualitu jako bariéru mezi izraelskou a řecko-římskou kulturou	25
2.3 Postoj křesťanů vůči Židům	27
3. ANALÝZA ANTISEMITSKÝCH PROJEVŮ VŮČI ŽIDŮM V OBDOBÍ ANTIKY	34
3.1 Počátky antisemitismu v antické společnosti	34
3.2 Patriotismus Římanů jako příčina konfliktu s Židy	36
3.2 Antisemitismus, jaký k němu zaujmout postoj.....	40
4. ZÁVĚR	43
RESUMÉ	45
SUMMARY	46
SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY	47

ÚVOD

Když se vysloví Izrael, okamžitě nás napadne těžce zkoušený národ, který prošel zkušeností holokaustu.¹ Izrael je spjatý s Bohem, neboť jeho jméno znamená *Bůh bojuje*.² Izrael, jehož vznik sahá několik tisíc let zpět před naším letopočtem, je oním „žhavým oharkem“ v ohni dění nejenom v dávném období, ale rovněž i v současnosti.

Řekne-li se antisemitismus, vybaví se celá řada slovních výpadů vůči tomuto národu. V historii máme zdokumentovanou celou řadu nelichotivých výroků adresovaných právě izraelskému národu. Ne jinak tomu bylo v případě filosofů, obzvláště pak německých filosofů z doby nedávné. Claude Tresmontant ve své práci konstatuje:

*„Lze říci, že odpor a nenávisť vůči judaismu je jednou z konstant německé filosofie: nalezneme je u Kanta i u Fichteho, u Hegela i u Schopenhaura. A jednou z konstant německé filosofie je popírání hebrejské, židovské i křesťanské myšlenky stvoření. Tato myšlenka jim není po chuti. Představitel německého idealismu se v tomto bodě zcela shoduje s jedním z představitelů německého materialismu Karlem Marxem, autorem knihy *Nationalökonomie und Philosophie*. Odmítá ji pochopitelně Schopenhauer i Nietzsche. A pokud jde o Martina Heideggera, ten dokonce tvrdí, že myšlenka stvoření nemá s filosofií nic společného! Martin Heidegger posílá hebrejské myšlení k čertu jako prašivého psa a tváří se, jako by o něm nic nevěděl. V Heideggerových očích neexistuje žádné jiné myšlení, než myšlení německé. Není vůbec náhodou, že nacismus v Německu vyrostl z podhoubí, které dlouho předtím připravovala německá filosofie. Snaha oddělit křesťanství od judaismu a učinit z Jana velkého iniciátora roztržky křesťanství a judaismu není vlastní pouze Fichtovi. V Německu tato snaha pokračovala po celé devatenácté století.“³*

Motivací k napsání této práce bylo i to, že naším druhým studovaným oborem jsou společenské vědy, proto ve své práci uplatníme rovněž naše znalosti společensko-vědních postupů.

Cílem této práce bude popsat důvody, které vedly tehdejšího občana antických států (zejména Římské říše) k antisemitskému chování v antickém období dějin lidské

¹ Termín *holokaust* je původně řecké slovo *ὁλόκαυστον* – česky „zápalná oběť“, respektive „celopal“, což je označení pro náboženskou obětinu, která se celá spálí.

² Z mnoha výkladů se jako nejpravděpodobnější jeví „bojuje Bůh“ v kontextu Genesis 32:29 nebo „ať bojuje Bůh“, přičemž v hebrejském kořeni *הרש* souzní zároveň „vláda“ – vítězným bojem se Bůh zjevuje jako vládce. Heller, Jan. *Výkladový slovník biblických jmen*. Praha: Advent-Orion, 2003.

³ TRESMONTANT, Claude. *Hebrejský Kristus*. Košice: Knižná dielňa Timotej, 2004.

civilizace. Budeme si všimnout vzájemných kulturních styků mezi Římany a Židy, což představuje tyto tři oblasti, které budeme zkoumat: náboženská praxe, kulturní zvyklosti a pojetí sexuality. Pokusíme se rovněž popsat vzájemné vztahy, které panovaly v antickém období mezi křesťany a Židy.

1. Charakteristika vzniku izraelského národa

1.1 Izrael a jeho původ v historii

Pokud bychom se měli zamyslet nad prapůvodem izraelského národa, potom nelze opomenout Abraháma jakožto otce všech Izraelců, jehož původní jméno znělo Abram אַבְרָם⁴ a který odešel z kaldejského Uru, což je město ležící na území dnešního Iráku, aby poté vykonal pouť až do zaslíbené země.

„Abrahamám se narodil v Uru Kaldejském. Později s manželkou Sáráj, svým otcem, bratry Náchorem a Háranem a synovcem Lotem přestěhoval do Cháránu. Po otcově smrti, když mu bylo 75 let, se vydal do Palestiny (Kenaanu) k Bét-elu, do Mamre a Chebrónu a do Beer-šeby. Na každém tomto místě vybudoval oltář a stanovou svatyni.“⁵

Počátek izraelské národní historie se datuje od okamžiku vyjití z Egypta. Několik staletí dříve sestoupili Izraelci jako pastevcí z Kenaanu do Egypta, poněvadž bylo tehdy období hladu. Podle Bible se dočítáme, že se nějakou dobu usadili v Kenaanu, konkrétně to bylo v období hladomoru, který řádil v roce 1750 př. n. l. Tehdy odešlo dvanáct izraelských kmenů do Egypta.⁶ Dočíst se o tom můžeme i v biblickém textu.⁷

„Exodus znamenal vznik Izraele jako národa a brzy nato, díky smlouvě na Sínaji, došlo k ustavení Izraele jako teokratického společenství. Hebrejové – kmenoví potomci Abrahama, Izáka a Jákoba – sídlili 430 let v egyptské deltě a jejich pobyt vyústil v zotročení za vlády 18. a 19. dynastie“⁸

Asimilaci izraelského národa zabránila jejich víra v jediného Boha, kterou zdědili po předcích a jejíž původ sahá až k Abrahámovi. Byl to Mojžíš, který jim opět připomenul, komu náleží, kdo je jejich jediným Bohem. Přesvědčili je zázračné jevy a

⁴ אַבְרָם „Otec je vyvýšen“ – v hebrejštině jde o nominální větu, kde je možné dvojí vysvětlení: „Otec je vyvýšený“ (tj. pořadí subjekt – predikát) nebo „Otcem je (ten) Vyvýšený“ (tj. pořadí predikát – subjekt) Potom by „Vyvýšený“ byl titulem nějakého božstva. (tamtéž).

⁵ DOUGLAS, J. D. (ed.). *Nový biblický slovník*. Praha: Návrat domů, 1996.

⁶ AMSTRONG, Karen. *Jeruzalém*. Praha: Lidové noviny, 1999.

⁷ *Izrael se usadil v egyptské zemi, na území Gošenu. Zabydli se v ní, rozplodili se a velmi se rozmnožili.* (Bible, kniha Genesis 47:27).

⁸ DOUGLAS, J. D. (ed.). *Nový biblický slovník*. Praha: Návrat domů, 1996.

znamení, jichž byli sami svědkové. Hospodin je pak vyvedl skrze Mojžíše z egyptského otroctví.

Egypt, hebrejsky מצרים [Micrajim], vykazuje duálovou koncovku, která pravděpodobně znamená nejspíše dva Egypty. Otázka původu je zastřena tajemstvím, a pátrat po vysvětlení přesahuje rámec této práce. Snad obsah slova מצרים [Micrajim] naznačuje, že šlo o Horní Egypt a Dolní Egypt. Dnes si Židé vysvětlují vysvobození z Egypta jako vymanění se z duchovní a tělesné poroby Egypta.

Za Mojžíšova vedení postupuje Izrael až k Rudému moři, kterému se hebrejsky říká ים סוף [Jam sůf] a latinsky *mare Rubrum*. Při svém putování pouští Izrael obdržel Desatero, které nese v hebrejském tradici označení „deset slov“, hebrejsky עשרת הדברים. Židé a křesťané považují Desatero za příkazy, které Bůh dal lidem jako návod jako správně žít. V biblických textech se dovídáme, že Hospodin Bůh předal Mojžíšovi dvě desky s přikázáními, a to na hoře Sinaj. Navíc jsou tato přikázání jmenována v Bibli dvakrát, jednou v biblické knize Exodus a podruhé v knize Deuteronomium. Desatero je vlastně univerzální zákon pro Izrael, potažmo pro celé lidstvo.

„I když obvyklé označení obsahu kamenných desek jako Desatero má biblický základ, vedlo k omezenému chápání jeho podstaty. Není totiž adekvátní považovat toto zjevení za Zákon. Patří do širší kategorie – do kategorie smlouvy. Pro jeho označení se používá termínu smlouva a slova smlouvy. Mluví se o něm také jako o svědectví, které popisuje smluvní řád života.“⁹

Mojžíš jako první vůdce Izraelitů v sobě spojil nejenom úlohu proroka, ale i kněze a krále. Jeho výsadou bylo rozsuzovat spory a pře, ke kterým docházelo během putování izraelského národa. Izrael vystupoval jako svaz dvanácti kmenů, které měly společné předky.

Při přechodu řeky Jordán, Izrael dobyl a zničil město Jericho. Svazek dvanácti kmenů dále pokračoval ve svém tažení do středu země Kanaan a podmaňoval si jedno opevněné místo za druhým. Protože byl Egypt naprosto zpustošenou zemí, tak nemohl pomoci svým kenaanským vazalům pomoci. Vítěznému postupu Izraelitů se postupně podvolil Gibeón, dále koalice pěti vojenských velitelů kenaanských pevností. Avšak i tato koalice byla poražena, a otevřela se tak cesta na jih kenaanské

⁹ DOUGLAS, J. D. (ed.). *Nový biblický slovník*. Praha: Návrat domů, 1996.

země. Izraelské kmeny, které se usadily na severu země, byly od svých druhů, kteří osídlili jih země, odděleni řetězcem kenaanských opevnění.

V době soudců se Izrael zmocňoval dalších a dalších původních měst a území. V době těžkých životních zkoušek se v Izraeli ujímali vlády tzv. soudcové, kteří byli Bohem povoláváni pro jednotlivé úkoly, a po jejich splnění se navraceli domů.

Podmínky pro život obyvatel Kenaanu té doby byl velmi obtížný. Nejinak tomu bylo s usídlenými kmeny izraelského národa. Celá historie tohoto národa po osídlení Kenaanu byla poznamenána řadou konfliktů s místními zbytky původního obyvatelstva. Když období bojů skončilo a nastal mír, Izrael se obvykle začal přizpůsobovat kenanaským zvyklostem, tak Boha Jahve začali Izraelité srovnávat s místními bohy a bůžky plodnosti. Bůh Jahve byl ztotožněn s kenaanským bohem Baalem, který byl bohem deště a bohaté úrody. Uzavírali smíšená manželství s místními a slavili kult plodnosti. Tyto zvyklosti obvykle ukončila válka s místními kmeny, po ní se podobné chování opakovalo.

Největším protivníkem Izraele byla pětice pelištejských měst: Aškód, Aškalón, Ekrón, Gaza a Gád. Neměli bychom ve svých závěrech učinit ten omyl a zaměňovat dnešní Palestince s tehdejšími Pelištejci. Dnešní Palestinci jsou potomky místních kmenů, Římanů. V žádném případě nejde o genetickou příbuznost s Pelištejci. Pelištejcům jsou příbuzensky blízcí obyvatelé dnešního Libanonu.

Jedním z nejvýznamnějších králů nejenom v historii Izraele, ale také v historii lidstva, byl král David. Byl to právě on, který úspěšně vzdoroval pelištejskému živlu. Ač byl původně vůdcem Saulova vojska, stává se po Saulově smrti králem nad Judou, o dva roky později nad všemi kmeny izraelského národa. Král David dobyl Jeruzalém, kde za vlády krále Šalamouna, Davidova syna, stál Šalamounův Chrám - ústřední místo židovské bohoslužebné praxe. Jeruzalém se pak stal náboženským střediskem celého Izraele. David si svými bojovnými výpravami a uzavíráním smluv podmanil celou řadu dalších území. Otázka nástupnictví krále Davida byla vyřešena tím, že byl zvolen za krále jeho syn - Šalamoun. *„Šalamoun byl třetí izraelský král (asi 971-931 př. n. l.), syn Davida a Bat-šeby. Prorok Nátan ho nazval Jedidjáš = Hospodinův milovaný. Šalomoun (שלמה pravděpodobně ve významu Pokojný) vystupuje v biblickém vypravování až v závěru Davidova života. (1 Kr 1:10), přestože se narodil na počátku vlády svého otce Davida.“*¹⁰

Již ve starověku si Šalamoun získal respekt jako moudrý panovník. Substantivum „moudrost“ je s jeho jménem také spjata. Na počátku své vlády

¹⁰ DOUGLAS, J. D. (ed.). *Nový biblický slovník*. Praha: Návrat domů, 1996.

Šalamoun prosí Boha: „*Kéž bys tedy dal svému služebníkovi srdce vnímavé, aby mohl soudit tvůj lid a dovedl rozlišovat mezi dobrem a zlem. Neboť kdo by dokázal soudit tento tvůj lid, jemuž je tak těžko vládnout.*“ (Bible, 1. kniha Královská 3:9). Král Šalamoun si uvědomuje, že potřebuje schopnost být dobrým králem. A především je vědom potřeby moudrosti. A zde Šalamoun prosí Boha o „vnímavé srdce“ – לב שמע [lev šomea], latinsky *cor docile*.¹¹ Adjektivum „vnímavý, jehož je užito v ekumenickém překladu, v originálním hebrejském textu vyjadřuje myšlenku „dej mi srdce, které naslouchá“. Moudrost, to je mít schopnost naslouchat. Král Šalamoun spravoval díky obdržené moudrosti své území zodpovědně. Nerozšiřoval již více území své vlády, nýbrž se snažil uspořádat chod tak, aby mohl Izrael žít s okolními státy v míru a v pokoji. Za jeho vlády byl postaven chrám, sýpky, pevnosti. Nad každým kmenem ustanovil jednoho správce, který se zodpovídal jenom jemu.

Po jeho smrti se za nejrůznějších okolností rozdělilo celistvé území na království judské a izraelské. Toto rozčlenění ovlivnilo výrazným způsobem další úseky dějin izraelské země. De facto se nejvíce udrželo judské království, které zavdalo příčinu ke vzniku slova Žid – Judejec. Judské království bylo chudší, méně významné, naproti tomu izraelské království bylo bohatší a politicky významnější.

V této době bylo území Kenaanu ohrožováno Asyrskou okupací, která nakonec zvítězila i zde. V roce 722 př. n. l. Asyřané dobyli severní Izraelské království, které nakonec zaniklo, a obyvatelstvo bylo přestěhováno do Mezopotámie. Judské, tedy jižní království, bylo svou polohou lépe chráněno, ale i ono se dostalo do konfliktu s Asyřany. Babyloňané jako pokračovatelé Asyrské říše dobyli roku 586 př. n. l. Jeruzalém, zničili Šalamounův chrám a téměř všechno obyvatelstvo bylo odvečeno do Babylóna. Období babylonského zajetí není ale pro tento národ charakterizováno naprostou ztrátou jejich vlastní identity. V této době se naopak uzákonilo týdenní čtení biblického textu na konkrétní oddíly, a také vznikla synagogální bohoslužba. Ale projevuje se rovněž snaha židovského národa navrátit se do země svého původu. Nakonec se část tohoto národa vskutku navrátila do izraelské země, ale část jich v Babylóně zůstala¹² a již v roce 516 př. n. l. byl posvěcen nový obnovený chrám židovské bohoslužby. Z babylonského zajetí se navracejí hlavně kmeny Juda a Benjamin, které tvořily Judské království.

¹¹ Hebrejsky לב שמע znamená „srdce slyšící“; שמע je v tomto spojení participium od hebrejského slovesa „slyšet“.

¹² Babylonská komunita Židů byla hodně významná, vždyť Talmud, což je souhrn židovské zbožnosti, židovských komentářů, nese název Babylonský talmud. Při rabínských sporech má mnohem větší závaznost než tzv. Jeruzalémský talmud.

O období babylonského exilu, stejně jako o obnově a návratu do země Izraele píše hlavně biblická kniha proroka Ezechiele. Dobu proroka Ezechiele můžeme datovat zhruba do první poloviny šestého století. Zmíněné období rovněž popisuje tzv. druhý Izaiáš (kapitola 40-55). Na základě těchto textů si můžeme udělat povrchní představu o tehdejší situaci ve starověkém světě.

Podobně tomu bude i s obdobím tzv. druhého chrámu, které je popisováno v biblické knize Nehemiáše a Ezdráše. Období po Nehemiášovi až k makabejskému povstání je líčeno jednak v biblických knihách 1. a 2. knize Makabejské, jednak v knize *Starožitnosti židovské* římského historika Josefa Flavia.

Doba řecké nadvlády začala zničením perské říše, kterou v roce 332 př. n. l. zpusťošil Alexandr Makedonský. Po jeho smrti v roce 323 př. n. l. se obrovská říše neudržela, a tudíž byla rozdělena mezi Alexandrovy generály. Na celou oblast pak měla vliv především seleukovská Sýrie a ptolemaiiovský Egypt. Tyto dvě mocnosti spolu neustále soupeřily, kdo získá trvalý vliv na území Palestiny.

Židé se postupně navraceli nejenom do země svých předků, i do Egypta, konkrétně do Alexandrie, kde byla jejich nejpočetnější komunita. V Alexandrii také postupně vznikl překlad Starého zákona do řeckého jazyka, známý jako Septuaginta. Na překladu se podílelo snad 70 překladatelů.¹³

Pro podmanění odbojného židovského obyvatelstva byla užita řada prostředků. Jedním z nich je i tzv. helenizace, která byla za syrského krále Antiocha IV. Epifana spojena s násilnými prostředky. Tento král nejprve zakázal židovskou obřizku, pak i jiné předpisy, které přikazuje Mojžíšův zákon. V roce 168 zřídil pohanský oltář před židovským chrámem, kde pak nařídil povinné obětování Diovi. Tento nepřátelský přístup vyvolal celou řadu odbojných povstání, což vedlo nakonec v roce 165 př. n. l. ke znovuobnovení řádné služby Hospodinu. Ti, kteří se největší měrou podíleli na díle obnovy, byli potomci Judy Makabejského.

Jisté je, že helenizace, ačkoliv byla plánovaná jako kulturní obnova tohoto národa, se u Židů setkala s velkým odporem. Ze skupiny makabejských vyrostla tzv. židovská skupina farizeů, která velice pečlivě dbala na dodržování Mojžíšova zákona, zatímco skupina saduceů patřila k vysokým kněžím a k řecké kultuře neměla daleko.

Dobu římské nadvlády můžeme datovat od roku 63 př. n. l., kdy Jeruzalém obsadil proslulý vojevůdce Pompeius. Posléze Římané svěřili vládu Herodovi (37-4 př. n. l.), který dovedl vést nejrůznější politické intriky ve svůj vlastní prospěch. Tento

¹³ *List Aristeův* nese název podle jména svého autora, který tento spis napsal. Jedná se o židovský apokryfní spis vyprávějící o vzniku řeckého překladu židovských písem, tzv. Septuaginty, přesněji o vzniku překladu Pentateuchu do řeckého jazyka.

krutovládce byl známý i tím, že nechal popravit řadu svých příbuzných. Zřejmě nejznámějším zločinem bylo povraždění betlémských neviňátek. V biblickém textu se píše: „*Když Herodes poznal, že ho mudrci oklamali, rozlítil se a dal povraždit všechny chlapce v Betlémě a v celém okolí ve stáří do dvou let, podle času, který vyzvěděl od mudrců.*“ (Bible, Matoušovo evangelium 2:16) Se stejnou krutostí se Herodes zachoval ke svému vlastnímu synu.

I Macrobius takto hovoří o Herodovi:¹⁴

„*Cum audisset inter pueros, quos in Syria Herodes rex Iudaeorum intra bimatum iussit interfici, filium quoque eius occisum, ait: „Melius est Herodis porcum esse quam filium.*“ (Saturnalia, kniha II, kapitola IV:11)

„*Když caesar¹⁵ uslyšel, že mezi dětmi ve stáří dvou let, které dal zavraždit v Sýrii Herodes, král židovský, byl rovněž Herodův syn, caesar konstatoval: „Lepší je být Herodovým prasetem, než synem...“*

Jak je patrné, že tehdejší poměry lze charakterizovat jako strastiplné. V letech 26-36 n. l. byl jako prefekt v Judei ustanoven známý Pontius Pilatus. Ten však byl spíše umírněným správcem této provincie.

Neklidná situace v této římské provincii byla zdrojem vzniku celé řady odbojných skupin, které programově vedly boj proti římské hegemonii. Jednou z těchto skupin byli i tzv. zelóti, jejichž odboj se vyznačoval spíše násilnickým postojem v boji proti Římu.

Další bojovnou skupinou byli sikariové, jejichž jméno má svůj původ v latinském výrazu *sica*, který se česky interpretuje substantivem „dýka“. Nejspíše se jednalo o úkladné vrahy, kteří dle Josefa Flavia vyvíjeli svou vražednou činnost v období prokurátora Felixe (52-58 n. l.). Bojovali zejména proti svým soukmenovcům, kteří nebyli tolik protiřímského smýšlení.

Židovská historie končí na delší čas zbořením chrámu, kdy vojáci Tita Flavia Vespasiana podpálili jeruzalémský chrám a usmrtili všechny, kteří ještě byli na živu. Na císařovu obranu je nutno dodat, že se pokoušel chrám zachránit, avšak jeho vojáci jej vypálili proti jeho vůli. S porobeným obyvatelstvem Jeruzaléma se mimořádně

¹⁴ Ambrosius Theodosius Macrobius byl římský gramatik a novoplatonský filosof na přelomu 4. a 5. století. O jeho životě je málo známo, snad je totožný s Macrobiem, prefektem ve Španělsku roku 399, prokonsulem v Africe 410 a kancléřem. Jen z jeho jména lze soudit, že byl křesťanem.

¹⁵ Jedná se jistě o Augusta (63 př. n. l. – 14. n. l.), který je známý také jako Gaius Iulius Caesar Octavianus, jenž byl prvním císařem římské říše a zakladatelem julsko-klaudijské dynastie. Augustus vládl od roku 27 př. n. l. až do své smrti v roce 14 n. l.

krutě zacházelo. Většina byla prodána buď do otroctví, nebo byli zabiti při hrách v cirkus.

O porážce Židů a vítězství Tita Flavia Vespasiana píše ve své knize *Strategemata* Sextus Iulius Frontinus:¹⁶

„*Divus Augustus Vespasianus Iudaeos Saturni die, quo eis nefas est quicquam seriae rei agere, adortus superavit.*” (*Strategemata* 2.1.17)

„*Božský Augustus Vespasianus zvítězil útokem nad Židy v Saturnův den, v den, v který jim je hříchem činit jakoukoliv důležitou věc.*“

Celé tragické období historického rozptýlení Židů v *diaspoře*, které se hebrejsky říká גלות [galut], skončilo znovuoobením státu Izraele. Naděje všech se upínala ke znovuoobenění židovského státu, a to se naplnilo dne 14. května 1948. Osud židovského národa se změnil, a tento lid se mohl navrátit do země svých předků, do ארץ ישראל [Erec Jisrael].

1.2 Terminologie spjatá s židovstvím

Máme-li uvažovat o vzniku antického Izraele, pak je třeba zmínit alespoň některé základní termíny, s kterými zde budeme pracovat.

Primárně je pak Izrael spjatý s *Torou*. Hebrejský výraz, תורה, je odvozen od hebrejského slovního kořene ירה. *Tora* je nejenom „zákon“, ale spíše „nauka“ či „učení“. Významný český biblista Jan Heller interpretoval tento výraz תורה *Tora* substantivem „ukazatel“ ve smyslu turistických značek, které na rozcestí určují ten správný směr. *Tora* by tedy měla být přesně takovým ukazatelem. Jinak je *Tora* označení pro 5 knih Mojžíšových.

Tanach (hebr. תנ"ך) je akronym, kterým se v židovství označují posvátné spisy, jež jsou součástí *Bible*. Jelikož jsou (na rozdíl od zbytku Bible) psány hebrejsky, bývají

¹⁶ Sextus Iulius Frontinus byl římský spisovatel a politik. Žil v letech 40-104. Během svého života dosáhl významného postavení. Byl vojenským velitelem, městským praetorem, třikrát konzulem, v letech 73-77 byl správcem Británie, v roce 86 měl jako prokonzul na starosti provincií Asia. V roce 97 ho císař Nerva učinil správcem vodovodů. Citát je z jeho knihy *Stratégemata* (lat. *Strategemata*) - jedná se o souhrn příkladů různých vojenských lstí. Mělo sloužit zaneprázdněnému vojevůdci jako místo rychlé inspirace.

někdy označovány jako *hebrejská Bible*. Akronym *tanach* (*tanak*) vznikl z počátečních písmen názvů jednotlivých sbírek těchto spisů (t-n-k):

1. *Tóra* (תורה *Zákon, Učení*) je označovaná podle počtu knih, jež obsahuje; jindy jako *chumaš* (חומש „pět“); v křesťanství jsou tyto spisy označovány jako *Pentateuch*.

2. *Nevi'im* (נביאים *Proroci*)

3. *Ketuvim* (כתובים *Spisy*)

Někdy bývá pojmenován také jako *mikra* (מקרא „čtení“) a někdy jako *tanachu* říká prostě *Tóra*. Rozdělení židovských posvátných spisů na tři části je dobře dosvědčeno z rabínské literatury období druhého chrámu. Neužívalo se ovšem označení *tanach*, nýbrž *mikra*. V akademickém prostředí se dnes užívá pro označení celku těchto spisů pojmu *hebrejská Bible*.

Spisy *Tanachu* jsou zapsány hebrejsky, avšak části knihy Daniel, Ezdráš, jedna věta v Jeremiáši a jedno sousloví v knize בראשית *Genesis* jsou zapsány aramejsky. Pomineme-li hapax legomena,¹⁷ což jsou slova mající jediný výskyt v biblických textech a zřejmě i cizojazyčnou předlohu, jsou psána v hlavní část biblického textu hebrejsky.

1.3 Vysvětlení hebrejského výrazu גוי *goj*

Na základě výkladu biblisty Jiřího Beneše גוי *goj* znamenal zřejmě metaforický, synonymický význam slova „hmyz“. Původní význam označoval „roj včel“ (hmyz!), později neuspořádané lidské společenství.¹⁸ Mimo jiné jsme se dozvěděli,¹⁹ že velice starým emblematickým symbolem řecké bohyně byl roj včel! Emblematický symbol se vysvětluje tak, že bohyně byla znázorňována právě v doprovodu roje včel. Pokud by tedy *goj* prapůvodně znamenal „roj včel“, pak by zřejmě tuto etymologii potvrdila nebo vyvrátila nějaká studie, zabývající se výkladem

¹⁷ Biblická *hapax legomena* jsou slova, která se vyskytují v biblických textech, pouze v jednom výskytu. Mnozí odborníci mají za to, že tato slova nemají svůj původ v hebrejštině, ale v jiných jazycích, v jazycích jako je arabština, řečtina, akkadština, ugaritština atd. Zajímavým příkladem právě řečeného je verš třetí z Žalmu 93: „*Zvedají řeky, Hospodine, zvedají řeky svůj hlas, zvedají řeky své vlnobití.*“ Naši pozornost zaměříme ke slovu דכים – „vlnobití“, což je poslední slovo tohoto textu. Biblická studie Herolda Cohena nám říká, že tradičnímu výkladu hebrejského slova דכים „vlnobití“ brání jeho srovnání s ugaritským 𐎠𐎢𐎩 „dkjm“, a tím pádem bude mít hebrejské slovo דכים „vlnobití“ rovněž i odlišné vysvětlení. Biblický text rozpoznáním hapax legomena by pak měl následující podobu: „*Zvedají řeky, Hospodine, zvedají řeky svůj hlas, zvedají řeky své ničivé vlnobití.*“ (Bible, Žalm 93:3).

¹⁸ BENEŠ, Jiří, et al. Joel. *KOINONIA* [online]. 2001, č. 9 [cit. 2009-11-01], s. 1-30. Dostupný z WWW: <http://www.tscasd.cz/download/koinonia/09_01joel.doc>.

¹⁹ Předmět „Řecké náboženství“ PhDr. Jana Janouška, Ph.D.

tohoto lexému. Znamenali-li by tedy *goj* „roj včel“, pak by mohl pravděpodobně být tento motiv převzat z pohanství – *goj* jako pronárod patřící nějakému jinému božstvu než Hospodinu, izraelskému Bohu. Dozvěděli jsme se, že výraz *goj* nemusí být nutně hebrejského původu, což by pak znamenalo, že etymologický původ slova *goj* pochází snad odjinud než z hebrejštiny.

Převaha Židů ve své vlastní sebeidentifikaci vzhledem k pohanům by pak nespočívala v neorganizovanosti či chaosu pohanských sídlišť a jejich sociálních struktur. Následné výzkumy potvrdily, že v případě nežidovských národů (viz kupříkladu Římská říše) máme co dělat s naprosto vyvinutými a vysoce organizovanými kulturami. Kulturní převaha Židů nad okolním pohanským světem by pak spočívala v příslušnosti k Hospodinu v a poslušnosti **תורה** *Toře, Zákonu* Mojžíšovu. Tuto myšlenku by mohl potvrdit fakt, že i Izrael je v některých částech biblického překladu nazván termínem **גוי** *goj*, a to snad v těch chvílích, kdy se vzdaluje svému Bohu,²⁰ a naopak se přibližuje pohanským modlám v rámci své modloslužebné praxe. Běžně užívaným termínem pro „lid“, především pak ve smyslu „lid izraelský“, je používáno hebrejské slovo **עם** [*am*].

Za úvahu stojí ještě i tato myšlenka: „*Pošlu před tebou děsy, aby před tebou vypudily Chivejce, Kenaance a Chetejce.*“ (Bible, kniha Exodus 23:28) Nevíme, z jakého důvodu hebrejské slovo **הצרעה** [*hacira*] interpretovali překladatelé ekumenické Bible jako „dēs“, když kralická Bible i odborné slovníky překládají totéž slovo substantivem „sršeň“:²¹ „*Pošlu před tebou sršně*“, přičemž „sršni“ jsou obecně silnější a nebezpečnější než včely.

1.4 Antisemitismus

Antisemitismus je „nepřátelství“ nebo „předpojatost“ vůči Židům jako představitelům židovského náboženství judaismu, etnické skupině nebo rase. Přestože samotné slovo *antisemitismus* odkazuje ke všem semitským národům, je tento termín používán většinou pro označení nepřátelství vůči Židům. V této práci budeme termínu *antisemitismus* přiznávat význam „nepřátelství vůči Židům“. Slovo „antisemitský“ použil pravděpodobně poprvé v roce 1860 židovský učenec Moritz

²⁰ Například tento text to dokládá: „*Což je za to nemám trestat? je výrok Hospodinův. Což takový pronárod nemá postihnout má pomsta?*“ (Bible, prorok Jeremiáš 9:8).

²¹ **הצרעה** lat. *crabo*, „sršeň“, Heller, Jan. *Biblický slovník sedmi jazyků*. Praha: Vyšehrad, Praha 2000.

Steinschneider ve spojení „antisemitské předsudky“. Steinschneider tak charakterizoval myšlenky Ernesta Renana o nadřazenosti árijské rasy nad semitskou.

V 19. století byly v Evropě velmi rozšířené domněle vědecké teorie týkající se ras, civilizací a pokroku. Velkým zastáncem této formy rasismu byl pruský nacionalistický historik Heinrich von Treitschke. Na rozdíl od Renana a dalších autorů bylo v jeho spisech slovo „semitský“ v podstatě synonymem slova „židovský“.

Německý politický agitátor Wilhelm Marr použil slovo „antisemitismus“ (*der Antisemitismus*) v roce 1879 ve své knize *Cesta k vítězství germánství nad židovstvím* (*Der Weg zum Siege des Germanentums über das Judentum*) ve významu „nenávisť vůči židům“. Tato nenávisť popsaná novým slovem se tak jevila jako vědecky podložená, racionální. Marrova kniha se stala velmi populární a Marr ve stejném roce založil Antisemitskou ligu (Antisemiten-Liga), první německou organizaci, která se otevřeně angažovala v boji proti údajné hrozbě Německu ze strany Židů a prosazovala jejich násilný odsun ze země.²²

1.5 Rozčlenění starověké společnosti

Gabriel Almond²³ tvrdí, že se jakákoliv společnost dá rozdělit na základě tří kritérií:

1. Parochiální typ – jedinci v tomto vymezení nevědí nic o politickém systému. Pokud bychom někde hledali podobnou politickou kulturu, nalezneme ji například v tradičních afrických společenstvích, nebo „na okraji“ rozvinutých politických systémů.
2. Podřízenec typ – jedinec takto charakterizován má vzhledem k předcházejícímu typu pasivní vztah k politice, tedy je podřízen centrálnímu vedení, vládě, panujícím zákonům. Do značné míry tomuto typu schází orientace na tu složku politického systému, skrze níž mohou na běh politického systému působit.
3. Účastnický, participační typ – jedinci tímto způsobem pochopení očekávají nějaký výsledek své politické participace (účasti). (Z této skupiny lidí se stávají předáci, vedoucí spolku, předsedové aj.) Jedinec má nejen jasně definovanou vazbu k politickému systému jako celku a k jeho výstupové složce, ale také k oné části systému, jež mu umožňuje účastnit se procesu utváření politických požadavků.

²² Antisemitismus [online]. 2008, 19.10.2009 [cit. 2009-11-02]. Dostupný z WWW: <<http://cs.wikipedia.org/wiki/Antisemitismus>>.

²³ Gabriel Almond (1911 – 2002) byl americkým politickým průkopníkem dobře známým pro svou pionýrskou práci ve srovnávací politologii, politickém vývoji a politické kultuře.

Rozdíl antického státního uskupení vůči dnešní společnosti je evidentní. Přejít z jedné skupiny charakterizované Almondem do druhé bude problematické. V dnešní době jde o politickou vůli člověka politického – *homo politicus*.

1.6 Rozdělení společnosti ve starověkém Izraeli

1. Parochiální typ by ve starověkém Izraeli naplňovali bezdomovci, otroci, lidé žijící na okraji společnosti.
2. Podřízenecký typ by splňovali de facto všichni řadoví obyvatelé dávného Izraele. Byli by to obyčejní obchodníci, zemědělci, pastevci, tedy ti, kteří se příliš nepodílejí na politickém dění, nicméně jej respektují.
3. Účastnický, participační typ by ve starověkém Izraeli naplňovala třída kněží, proroků, velmožů, a tím nejpodstatnějším by byl pravděpodobně král.

Na tomto místě je třeba učinit několik poznámek. Nepochybně byl rozdílný charakter společnosti v tehdejší Izraeli od dnešního uspořádání. Nejvyšším vládcem v tehdejší společnosti byl král, který byl garantem společenského klimatu v Izraeli. Král, hebrejsky מלך [melech], má ve své slovní podobě velice blízko ke slovu „posel“, které se hebrejsky vykládá termínem מלאך [mal-ach]. Zde bychom rádi uvedli vlastní úvahu týkající se těchto dvou slov týkající se jejich jazykové podobnosti. Soudíme, že král je poslem, tj. reprezentantem Božím, alespoň tak se nám jeví tato problematika při četbě biblických textů.

Vnímáme rozdíl od zbožštělých vládců Egypta a Babylóna, neboť v Izraeli je král pouze člověk, a to na rozdíl od ostatních starověkých králů, kde se králové ztotožňovali s božstvem. V jakém smyslu je král poslem Božím? Především ve smyslu své věrnosti jednak vůči Hospodinu, jednak jeho zákonu, Toře, kterou obdržel Mojžíš na Sinaji. Věrnost nebo nevěrnost pak zásadním způsobem ovlivňuje veškeré dění v Izraeli. Je-li král věrný smlouvě, věrný Hospodinu, přináší to Izraeli blahodárný vliv, je-li však nevěrný a začne uctívat modly, tehdy také svede k modlářství i svůj lid. Následující biblický text toto dokládá: „*Ačkoli jsem tě pozvedl z prachu a učinil jsem tě vévodou nad Izraelem, svým lidem, chodil jsi po cestě Jarobeámově a Izraele, můj lid, jsi svedl k hříchu, takže mě svými hříchy uráželi.*“ (Bible, 1 Královská 16:2)

Otázka účasti na politickém dění v antickém Izraeli, v tomto případě náležejícímu ke slupině podřízenecké, je charakterizována poslušností vůči zákonu své země. I zde je potřeba vysvětlující komentář: Zákonem, který musel lid

poslouchat, byla Mojžíšova Tora. Vhodnější než „zákon“ je označení „učení“. „Zákon“ je pouze dílčí část Tora, nikoliv celá Tora.

Izraelitům je právě vyčítána poslušnost či neposlušnost Toře. Ta jako taková obsahuje celou řadu nařízení a reguluje téměř vše, co se dotýká lidského života člověka, tedy od dodržování svátků, svěcení soboty jako sedmého dne v týdnu, přes naprosto striktní pravidla sexuálního života a konče rozdělením potravin, které se mohou nebo nemohou konzumovat. Další výklad by přesahoval rozsah této práce, proto nyní pokusíme blíže pojednat o společenském rozvrstvení ve starověké římské říši.

1.7 Rozdělení společnosti v antickém Římě

1. Parochiální typ by ve starověké římské říši naplňovali opět bezdomovci, otroci, lidé žijící na okraji společnosti.
2. Podřízenecký typ by ve starověké římské říši splňovali de facto všichni zemědělci, obchodníci, tedy lidé, kteří se v tehdejší době příliš nezúčastňovali politického dění.
3. Účastnický, participační typ by ve starověké římské říši naplňovali v době republiky konzulové a senát a další republikánské instituce; v období císařství by to byl císař.

Značně diferencovaně vnímáme náboženské uctívání v pojetí Říma a Izraele. Římské náboženství bylo těsně spjata s nejstarší, zcela mytickou historií Římanů. Ona mytičnost se zakládala na pověsti o Aeneovi, který se i s rodinou zachránil z hořící Tróje právě na území pozdější Římské říše.

Přestože má římská kultura etruské kořeny a řecký charakter, ponechala si svoji určitou specifičnost. Podobně tomu bylo i s náboženstvím. Římané uctívali kromě bohů rovněž i své předky a za velice důležité považovali dodržování tradic. Pro antiku je typický polytheismus (mnohobožství). S působením bohů se člověk mohl setkat všude tam, kam přišel – na horách, u pramenů řek, na pastvinách, každý bůh měl svůj okruh působnosti. K přijetí nového boha do Panteonu však bylo třeba výslovného souhlasu sboru pontifiků a senátu, neboť novému bohu se dostalo také oficiálního kultu a jeho svátek byl zařazen do kalendáře. Bohové byli ztělesněním dobových ideálů i lidských hodnot; chránili právo a spravedlnost, lásku a přátelství; řídili život celé společnosti i jedince. Římané měli celý panteon bohů. Sochy římských božstev byly rituálně omývány, oblékány a zdobeny šperky. Čím byly starší, tím se těšily větší úctě. Římané jim projevovali náležitou úctu políbením své dlaně nebo

líbáním jejich nohou. Tyto zvyky patrně pocházely ze starších dob, kdy lidé věřili, že bohové ve svých sochách sídlí.

Jak již bylo řečeno bohové řídili běh světa, tudíž bylo třeba se před každým důležitým rozhodnutím dotázat na vůli bohů. Římané proto dbali také na různá varovná znamení či předpovědi, *prodigia*, jimiž bohové dávali najevo, že něco není v pořádku. Patřily sem všechny přírodní katastrofy, zatmění Slunce nebo Měsíce atd. Systém vykládání prodigií byl velice dobře propracovaný, existovali vykladači prodigií. Ta obecně vykládali pontifikové (ti byli i tvůrci kalendáře), let ptáků auguri a věštění z vnitřností obětovaných zvířat prováděli haruspikové (k tomuto účelu byla nejčastěji používána ovčí játra, ta byla totiž pokládána za velmi důležitý orgán k životu). Vykladačům v jejich práci pomáhaly tzv. Sybiliny knihy, sbírka věštek, jež nahrazovala řecké věštírny.

Úcta Římanů k tradicím a předkům se projevuje i v jejich pověřivosti. Už v Římě platilo kýchnutí za potvrzení toho, co bylo právě řečeno; nenadálé objevení zajíce či kočky nosilo smůlu; jindy bylo třeba si odplivnout kvůli zlomení kouzla.

Římané svým tradicionalismem houževnatě lpěli na starých bozích, kultech a motlitbách, jimž už často nikdo nerozuměl. Nic se nesmělo zanedbat; nesměl být opomenut žádný svátek a rituály se konaly vždy stejně bez nejmenší odchylky. Motlitby musely být předříkávány v archaickém znění, aniž se vynechalo jediné slovo, jinak bylo třeba začít znovu.

Opět je třeba poznamenat, že obšírnější výklad této problematiky by šel nad rámec této práce. Pokud tedy učiníme shrnutí, potom můžeme konstatovat, že na jedné straně máme konzervativní Izraelce, kteří lpěli na svých zvycích, sami přistupovali na „politiku izolacionismu“, jak zmiňují jinde ve své práci, na druhé straně i Římané lpěli na svých vlastních tradicích a zvycích. (I)²⁴

Z výše uvedeného nemohlo docházet k asimilaci (II), jedná-li se o Židy, kteří sídlili v Římské říši mimo své původní území; „rozorání“ Jeruzaléma v roce 70 AD tento problém, otázku možné asimilace, učiní aktuální.

Pro asimilaci musí být určité příznivé podmínky, které v tomto případě nejsou splněny. Jako určité pochopení asimilace bychom uvedli konstatování sudetoněmeckého historika Ferdinanda Seibta ve své práci o Židech a jejich tisíciletém soužití s majoritou na území Čech, kde argumentuje následovně:

„Je to vůbec tajemstvím všech menšin, tajemstvím každého soužití s menšinami. Menšiny musí mít k většině nějaký funkční vztah. Musí být k něčemu.

²⁴ Pro lepší přehlednost při zjišťování důvodů vedoucích k antisemitismu v antické době vůči Židům označíme jednotlivé důvody antisemitismu římskými číslicemi v závorce.

Pak jsou strpěny a někdy dokonce přijímány ochotně. Platí to pro současnost a platilo to také po staletí pro židovské obce. Tato myšlenka vyvolává velmi závažné otázky. Minorita, která se jen odlišuje, ale nemá žádnou specifickou užitečnost pro většinu, má v zásadě dvě možnosti - asimilovat se, nebo zůstat odlišná, a většina pak má povinnost tuto odlišnost chránit. Minoritu, která má nějaký specifický přínos, má většina nejen povinnost, ale navíc i zájem chránit.“²⁵

²⁵ SEIBT, Ferdinand. *Tisíc let židovské historie v Čechách a na Moravě. In: Židé v Sudetech, pro Ackermann-Gemeinde. Praha: Portál, 2000.*

2. Židé a jejich setkání s antickou kulturou – charakteristika politických a civilizačních kontaktů

2.1 Postoje některých antických autorů vůči Židům

V Římě se Židé usazovali od konce druhého století před n.l. jako obchodníci. Římané ve snaze udržet tradiční římské náboženství pak tyto i další východní přistěhovalce postihovali tvrdými sankcemi včetně nuceného odchodu z města. Židé se usazovali za řekou Tiberou, kde si stavěli také četné modlitebny. Své mrtvé pohřbívali do katakomb.

Židovský národ poprvé přišel do styku s evropským kontinentem a jeho kulturou v okamžiku, kdy si Alexandr Veliký roku 332 podmanil perskou říši. Při své cestě územím tehdejší Palestiny se Alexandr choval k Židům velice vlídně a dovoloval jim usazovat se na egyptském území. Po rozpadu Alexandrový říše vznikla tři království, která si zachovala jistý počtělý charakter, jmenovitě Antigonovci v Makedonii, Seleukovci v Sýrii a Mezopotámii a Ptolemaiovci v Egyptě.

„Život Židů byl v té době plný dobrodružství a plný zvrátů. Postoj k nim byl určitě obojaký. Mnoho Římanů přitahovalo židovství pro jednoduchý kult a mravní přísnost; tisíce jiných zase Židy otevřeně opovrhovalo a projevovali se tak i umělci (Horatius, Iuvenalis, do jisté míry Tacitus). Přes všechna zmíněná pronásledování se Židé ve velkém počtu udrželi na celé řadě míst v Evropě, což se opravdu nedá nazvat jinak než polovičním zázrakem. A pogromy proti nim pak mohly přetrvat celý středověk a nezastavily se bohužel ani v naší době.“²⁶

Ze známých osobností se k Židům např. Cicero stavěl dosti odmítavě. Augustus Židy toleroval, Tiberius je vypověděl z Říma a 4000 mužů poslal bojovat na Sardinii proti banditům. Názory na Židy se různily, např. římský historik Publius Cornelius Tacitus²⁷ ve svém díle *Historiae*²⁸ píše, že Židé uprchli z ostrova Kréta. Pravděpodobně to byl jeden z tehdejších názorů na původ Židů.

²⁶ CHLUBNÝ, Jiří. Židé. *Antika* [online]. 2004 [cit. 2009-11-01]. Dostupný z WWW: <<http://antika.avonet.cz/article.php?ID=1604>>.

²⁷ Publius Cornelius Tacitus (56 n. l. – 117) byl významný římský historik, právník a senátor, považovaný za jednoho z největších antických dějepisců.

²⁸ Dějiny (*Historiae*); v tomto spisu, který se nedochoval v úplnosti, podal Tacitus přehled římských dějin mezi roky 69 a 70, tedy od počátku vlády Galbovy do počátku vlády Vespasiána a války se Židy.

„*Judaeos Creta insula profugos novissima Libyae insedissememorant, qua tempestate Saturnus vi Iovis pulsus cesserit regnis*“. (Historiae V:2)

„*Vypravuje se, že Židé uprchli z ostrova Kréty a usadili se v nejzazších končinách Libye v té době, kdy Saturnus byl Jovem násilně vyhnán a vzdal se vlády*.“

Tacitus dále píše:

„*Moyses quo sibi in posterum gentem firmaret, novos ritus contrariosque ceteris mortalibus indidit. profana illic omnia quae apud nos sacra, rursum concessa apud illos quae nobis incesta. Separati epulis, discreti cubilibus, proiectissima ad libidinem gens, alienarum concubitu abstinent; inter se nihil illicitum*“. (Historiae V:4,5)

„*Mojžíš, aby si národ do budoucna zajistil, zavedl nové obřady, opačné, než mají ostatní lidé. U nich je hříšné všechno, co je u nás posvátné, a naopak je u nich dovoleno, co je u nás ohavné. Jedí zvlášť a lože mají oddělena od ostatních, a ačkoliv je to národ velmi náchylný k chlípnosti, zdržují se souložení s cizími ženami, mezi nimi samými je však vše dovoleno*.“

Princip oddělení od zvyků a obyčejů²⁹ okolních národů byl a je po celé věky jednotícím prvkem židovského lidu a neustále mu připomíná vlastní kořeny.³⁰

„*Unde auctae Iudaeorum res, et quia apud ipsos fides obstinata, misericordia in promptu, sed adversus omnis alios hostile odium*“. (Historiae V:5)

„*Tím vzrostla moc Židů a pak proto, že je u nich nezlomná víra a pohotové milosrdenství, ale proti všem ostatním nepřátelská zášť*.“

Mohli bychom to nazvat taktikou přežití izraelského národa. Tacitus popisuje jakým způsobem vzrostla moc Židů. Ta byla dána jejich nezlomnou vírou, (*fides*

²⁹ *Kašrut* (hebrejsky כשרות) je soubor stravovacích zvyků v judaismu. Jedná se o celou sestavu pravidel pro rituální čistotu jídla židovské kuchyně. Název *kašrut* je etymologicky odvozen od slova כשר, *kašer*, což doslova znamená „vhodný“, přeneseně pak „rituálně čistý“. *Košer* se obecně používá ve vztahu ke gastronomii, v širším slova smyslu ale označuje v judaismu vše, co je povolené, vhodné nebo správné.

³⁰ Doopravdy.cz [online]. 2009, 15. 1. 2009 [cit. 2010-04-03]. *Kašrut*. Dostupné z WWW: <<http://www.doopravdy.cz/judaismus/index.php/Ka%C5%A1rut>>.

obstinata), milosrdenstvím, (*misericordia*), a nakonec nepřátelským postojem, (*adversus*), vůči zvykům a obyčejům ostatních národů.

„Iudaei mente sola unumque numen intellegunt: profanos qui deum imagines mortalibus materiis in species hominum effingant; summum illud et aeternum neque imitabile neque interiturum. Igitur nulla simulacra urbibus suis, nedum templis sistunt; non regibus haec adulatio, non Caesaribus honor.“ (*Historiae V:5*)

„Židé uznávají jediné božstvo a představují si ho pouze v mysli. Bezbožní jsou podle nich lidé, kteří vytvářejí obrazy bohů z pozemských hmot v lidské podobě; ona nejvyšší bytost se ani nedá spodobnit, ani nezanikne. Proto nestavějí žádné sochy ve svých městech, tím méně v chrámech; ani krále neuctívají pokleknutím, ani císařům nevzdávají poctu.“

Nakonec zmíníme rozdělení obou národů, jež je dáno náboženskou praxí Židů. Podle komentáře Tacita je zřejmé, že se v tomto případě izraelský národ dotkl samé podstaty římského patriotismu. Kategorické odmítnutí římského náboženství a odmítnutí klanět se králům a císařům, mohlo vzbudit dojem, že je tento národ vzpurný a neuznává legitimitu římského kulturně-politického zřízení. Petronius ve svém argumentaci konstatoval, že Židé uctívají prase:

„Iudaeus licet et porcinum numen adoret, et coeli summas aduocet auriculas.“ (Petronius, *Fragmenta* 35)

„Židovi je dovoleno, aby uctíval prase jako boha a volal pro vyslyšení až do nejvyššího nebe.“³¹

Lucius Annaeus Seneca ve svém díle *De Superstitione* píše:

„De illis sane Iudaeis cum loqueretur, ait: „Cum interim usque eo sceleratissimae gentis consuetudo conualuit, ut per omnes iam terras recepta sit; uicti uictoribus leges dederunt.“

³¹ Můj překlad.

„Ale pokud jde o Židy, řekl: „Mezitím se obyčej tohoto nejprokletějšího /v lat. superlativ/ národa (o Židech) rozmohl natolik, že je přijímán celou zemí, podrobení (o Židech) nám, vítězům, pak diktují svoje zákony.“³²

Opět se jedná o vyjádření uznávaného antického autora, který hledí na židovský národ s despektem. I Cicero si ve své řeči *Na obranu Flaccovu* stěžuje na početnou židovskou komunitu a na její vliv (III), který si ve městě Židé vydobyli:³³

„*Sequitur auri illa invidia Iudaici. Hoc nimirum est illud quod non longe a gradibus Aureliis haec causa dicitur. hoc crimen hic locus abs te, Laeli, atque illa turba quaesita est; scis quanta sit manus, quanta concordia, quantum valeat in contionibus.*“ (Cicero, *Pro Flacco* XXVIII 1,3)

„*Následuje záležitost ohledně nenávisť kvůli židovskému zlatu. A toto je bezpochyby důvod, že tato záležitost není vzdálená od kompetencí Aurelia. Kvůli zločinu tohoto místa, Laelie, jsi byl vyžádán ty. Nepochybně víš, jak veliká je tato skupina lidí (Židů) a jak je uzavřená sama pro sebe a jaká mocná je síla tohoto davu.*“³⁴

Cicero si v úryvku všimá rozmáhající se židovské komunity (*manus*), její uzavřenosti (*concordia*), stejně jako síly židovského davu (*quantum valeat in contionibus*). V tomto textu, který napsal Cicero, je více než zřejmá obava z rozpínající se židovské komunity a jejího čím dál sílícího vlivu v Římě.

2.2 Náhled na sexualitu jako bariéru mezi izraelskou a řecko-římskou kulturou

Jak na sexualitu pohlíželi dávní Římané, Řekové a Židé, vidíme jako důležité téma stran vzájemných kulturních kontaktů, které mezi nimi vzájemně panovaly.

Římská říše byla společností, kde se lidé dožívali průměrně 25-ti let. Ti z lidu, kteří přežili své dětství, si nebyli jistí svým životem. Pouze čtyři muži ze sta a ještě méně žen, se dožili více než padesáti let; populaci užírala smrt.³⁵ V podobné situaci jako je tato, by téměř každý z nás podlehl pokušení užívat si život plnými doušky. Ne

³² Můj překlad.

³³ GRANT, Michael. *Židé v římském světě*. Brno: Centra, s.r.o., 2003.

³⁴ Můj překlad. A zůstává otázkou, zda neměl Cicero na mysli náboženské shromáždění v případě - *quantum valeat in contionibus*.

³⁵ BROWN, Peter. *Tělo a společnost*. Brno, CDK 2000.

jinak tomu bylo v antické společnosti. Antická společnost si nekladla v sexuální osvětě nějaké přílišné nároky. Od občanů se očekávalo, že zplodí legitimní potomky, kteří nahradí zemřelé. Tomuto schématu odpovídá rozhodnutí císaře Augusta, který pokutoval staré mládence za jejich staromládenectví a odměňoval mladé rodiny za to, že plodily děti.

Antická společnost ve druhém století našeho letopočtu byla typická svým sebeuvědoměním muže. Mladý muž, nejlépe z privilegované třídy římského obyvatelstva, byl zvyklý hledět na svět z pozice své vlastní převahy. Ženy, otroci a barbari byli od něj naprosto odlišní a byli mu podřízeni. Vysvětlení lze podat na základě hierarchie samotné přírody, kde měl ideální „samec“ povoleno pěstovat i homosexuální vztahy, v kterých ale musel sehrát aktivní roli.

Zámožný Řek či Říman byl majitelem otroků. Muži vlastnili těla svých služebníků, mužů i žen. Uvnitř velkého domu plného mladých sluhů a služek, jejichž pán byl svrchovaným vládcem, byla už věrnost vlastní ženě aktem čistě osobního rozhodnutí. Muži tak mohli vzplanout bez nejmenších výčitek vášní ke stejnému pohlaví, což člověka antiky (*homo antiquus*) příliš nepřekvapilo. Přísně posuzovaná byla ale skutečnost, že homosexuální hrátky mohly vést některé muže k touze hrát „ženskou roli.“ Podobné chování bylo nepřijatelné a uvádělo tehdy do rozpaků, ba šokovalo. Zmíněné konstatování naprosto zapadá do schématu dokonalého muže, který je akceptován společností jako aktivní bisexuál. V homosexuálním vztahu muže k muži bylo přijatelné vstupovat do aktivní role. V žádném případě dokonalý muž neměl klesnout na tu úroveň, že by se provinil vůči dodržování hierarchie, která nabídla tomuto jedinci své společenské místo nad ženami a otroky. Tyto poznatky jsou souborem určitých pravidel daných tehdejší etikou. Mnohem více se dostával ve společenských kuloárech na přetřes hněv, bezdůvodná krutost, nenasytnost, surovost opilců spíše než touha po sexuálních radovánkách. Podobné myšlení bylo vlastní tehdejší společnosti, což je nám možná dnes již pramálo pochopitelné.³⁶

K sexualitě v antice z hlediska náboženství se vyjadřují židovské biblické texty takto: „*Nebudeš obcovat s mužem jako s ženou. Je to ohavnost.*“ (Bible, kniha Leviticus 18:22). Náboženství, ke kterému vedou biblické texty, sice homosexuální svazky nejsou neznámé, ale striktně je odmítá s poukazem na autoritu samotného Boha.

Judaismus klade značný důraz na rodinu, na vztah muže a ženy. Nepochybně je zde ohlas počátečních kapitol biblického textu knihy Genesis: „*Stvořil je jako muže*

³⁶ BROWN, Peter. *Tělo a společnost*. Brno: CDK 2000.

a ženu.“ (Bible, kniha Genesis 1:27) Talmudická moudrost téma stvoření muže a ženy ještě více rozvíjí: „*Bůh nestvořil ženu z mužovy paty, aby mu byla otrokyní, ani z jeho hlavy, aby mu vládla, nýbrž ze žebra, aby byla jeho srdci blízká.*“ (Talmud)

Pro židovský národ bylo a je typickým znakem klást důraz na rodinu, na manželství. Jakékoliv sexuální „výstřelky“ tak typické pro antický svět Řecka a Říma jsou židovství naprosto cizí. Podobně i zdrženlivost, tedy celibát, je pro národ Tóry spíše okrajovou záležitostí než ideálem svatosti. Již v prvních stoletích n. l. dochází mezi křesťanstvím a židovstvím v této otázce, tj. v otázce sexuální zdrženlivosti, k rozkolu. Způsob vedení přijatelný v judaismu a povaha tehdejšího vedení křesťanských církevních obcí se začala rozcházet v otázce celibátu.

Učiníme-li závěry, ke kterým jsme došli, potom můžeme konstatovat, že pro antický svět bylo normální žít v manželském svazku, ale dodržování manželské věrnosti již spočívalo na osobním rozhodnutí muže. Nebylo nepřijatelné vzhledem k tehdejší morálce pěstovat homosexuální svazky, které ale postrádaly známku rovnoprávnosti s manželským svazkem muže a ženy. V homosexualitě byla akceptována aktivní role muže, naproti tomu odsuzována jeho pasivní role.

Židé a křesťané pak kladli důraz na rodinu. Jakékoliv sexuální výstřelky jsou odsouzeny jako nepřijatelné s odvoláním na autoritu biblických textů, respektive na autoritu samotného Boha. Synagoga se nadto pozvolna rozešla s církví v otázce sexuální zdrženlivosti, která byla v křesťanském učení chápána jako jedna z možných ideálů svatosti.

Je velmi pravděpodobné, že sexualita z těchto důvodů ustanovila v antické společnosti pomyslnou dělící hranici – *limes Romanus* – mezi izraelským a římským národem. Je to kvůli naprosto rozdílnému životnímu stylu v intimních otázkách tehdejší antické společnosti, který ještě více vzdálil *homo Romanus* od *homo Iudaicus*. (IV)

2.3 Postoj křesťanů vůči Židům

V této podkapitole se pokusíme částečně nastínit problematiku existence antisemitismu v křesťanství.

V prvních staletích bylo křesťanské náboženství chápáno jako židovská sekta, proto je téměř s podivem, že vůbec hovoříme o křesťanském antisemitismu. Na jedné straně křesťanská církev v prvních staletích zápasila se svým pronásledováním

Římány, na druhé straně bojovala se schizmaty, které církev oslabovaly církev zevnitř.³⁷

Protižidovské tažení křesťanské církve dostalo svou vlastní podobu. Již v druhém století byl sepsán *List Barnabášův*, který osobitým způsobem vysvětluje Toru. Základním problémem prvokřesťanské církve v období několika staletí je popření Zákona. Na vysvětlenou uvedeme pasáž z *Listu Barnabášova* z čtvrté knihy, verš šestý až devátý:

6. σιιέναι οὖν ὀφείλετε. ἔτι δὲ καὶ τοῦτο ἐρωτῶ ὑμᾶς ὡς εἶς ἐξ ὑμῶν ὢν, ἰδίως δὲ καὶ πάντας ἀγαπῶν ὑπὲρ τὴν ψυχὴν μου, προσέχειν νῦν ἑαυτοῖς καὶ μὴ ὁμοιοῦσθαί τισιν ἐπισωρεύοντας ταῖς ἀμαρτίαις ὑμῶν λέγοντας, ὅτι ἡ διαθήκη ἐκείνων καὶ ἡμῶν. 7. ἡμῶν μὲν· ἀλλ' ἐκεῖνοι οὕτως εἰς τέλος ἀπωλεσαν αὐτὴν λαβόντος ἤδη τοῦ Μωϋσέως. λέγει γὰρ ἡ γραφή· Καὶ ἦν Μωϋσῆς ἐν τῷ ὄρει νηστεύων ἡμέρας τεσσαράκοντα καὶ νύκτας τεσσαράκοντα, καὶ ἔλαβεν τὴν διαθήκην ἀπὸ τοῦ κυρίου, πλάκας λιθίνας γεγραμμένας τῷ κακτύλῳ τῆς χειρὸς τοῦ κυρίου. 8. ἀλλὰ ἐπιστραφέντες ἐπὶ τὰ εἰδῶλα ἀπώλεσαν αὐτὴν. λέγει γὰρ οὕτως κύριος. Μωϋσῆ Μωϋσῆ, κατὰβηθι τὸ τάχος, ὅτι ἠνόμησεν ὁ λαός σου, οὓς ἐξήγαγες ἐκ γῆς Αἰγύπτου, καὶ συνῆκεν Μωϋσῆς καὶ ἔριψεν τὰς δύο πλάκας ἐκ τῶν χειρῶν αὐτοῦ· καὶ συνετρίβη αὐτῶν ἡ διαθήκη, ἵνα ἡ τοῦ ἡγαπημένου Ἰησοῦ ἐγκατασφραγισθῆ εἰς τὴν καρδίαν ἡμῶν ἐν ἐπίδι τῆς πίστεως αὐτοῦ. 9. πολλὰ δὲ θέλων γράφειν, οὐχ ὡς διδάσκαλος, ἀλλ' ὡς πρέπει ἀγαπῶντι ἀφ' ὧν ἔχομεν μὴ ἐλλείπειν, γράφειν ἐσπούδασα, περίψημα ὑμῶν. διὸ προσέχωμεν ἐν ταῖς ἐσχάταις ἡμέραις· οὐδὲν γὰρ ὠφελήσει ἡμᾶς ὁ πᾶς χρόνος τῆς πίστεως ἡμῶν, ἐὰν μὴ νῦν ἐν τῷ ἀνόμῳ καιρῷ καὶ τοῖς μέλλουσιν σκανδάλους, ὡς πρέπει υἱοῖς θεοῦ, ἀντιστῶμεν, ἵνα μὴ σχῆ παρείσδυσιν ὁ μέλας.

6. *Pochopme to! Jako jeden z vás prosím, poněvadž vás miluji všechny více než svůj život, myslete na sebe a nepřipodobňujte se těm, kteří zavínili vaše četné hříchy s odvoláním se na Zákon, jako by platil pro ně. 7. Oni jej pokazili již tehdy, když jej obdržel Mojžíš. Písmo totiž praví: „I byl Mojžíš na hoře a postil se 40 dní a 40 nocí a přijal od Hospodina Zákon, kamenné desky napsané prstem Hospodinovy ruky“. 8.*

³⁷ Dějiny církve poskytují asi největší skupinu užití termínu, neboť zde schizma označuje rozdělení v církvi.

Když upadly do modloslužby, tento Zákon ztratili. „Mojžíši, Mojžíši, sestup rychle, poněvadž zhřešil tvůj lid, kterého jsem vyvedl z Egypta“, praví Hospodin. Mojžíš pochopil a zahodil desky, které držel v rukách. Rozbil se Zákon na nich napsaný, aby Zákon milovaného Ježíše byl vepsán do našeho srdce v naději, že uvěříme. 9. V úmyslu napsat vám toho mnoho rozhodl jsem se ne jako učitel, ale jako nejmenší z vás, který vás miluje, napsat o tom, co nelze přejít mlčením. Myslete na poslední dny. Nic nám totiž nepomůže doba našeho života a víry, jestliže nyní v nepříznivé době se nepostavíme, jak se sluší na Boží syny, i proti budoucím pohoršením.

„Mojžíš pochopil a zahodil desky, které držel v rukách. Rozbil se Zákon na nich napsaný, aby Zákon milovaného Ježíše byl vepsán do našeho srdce v naději, že uvěříme.“ Jeví se to jako poněkud zvláštní náboženská interpretace, která vysvětluje nahrazení Zákona Mojžíšova Zákonem Ježíše Krista. Nastal však problém, co se Židy, kteří dodržovali i nadále Mojžíšův Zákon.

Až později antijudaismus vykazoval mnohem větší intenzitu. Tím, kdo byl hlavním protižidovským autorem tohoto období, byl Jan Zlatoústý. Proslul celou řadou protižidovských výroků, viz tento například:³⁸

„Židé založili v Egyptě bordel, kde se zuřivě milovali s barbarkami a vyznávali cizí bohy.“

Některé výroky církevních otců byly rovněž nepřátelsky zaměřené vůči židovskému národu. Uvedeme alespoň některé z nich:

Tertulián (160-220 n. l.): *„Bůh odvrhl Židy ve prospěch křesťanů.“*

Ireneus (140-202 n. l.): *„Židé jsou z Boží milosti vyděděni.“*

Origenes (185-253 n. l.): *„Ježíšova krev padá nejen na tamější Židy, nýbrž na všechny generace Židů až do konce světa.“*

Eusebius († 341 n. l.): *„Všechna požehnání Písem připadají církvi, zlořečenství pak Židům.“*

³⁸ MESSADIE, Gerald. *Obecné dějiny antisemitismu*. Praha: FINIDR, 2000.

Jedním z témat, na němž se křesťané neshodli s Židy, byla otázka vyvolení Izraele. Ve Starém zákoně jde o nahrazení Izraele církví. Je to tzv. substituční teorie, která spočívá v tom, že se „přeznačí“ všechny texty, které hovoří o Izraeli, církví Ježíše Krista. Docela srozumitelně vysvětleno je to asi tak, že všude, kde se v Bibli čte o Izraeli, se text podle této myšlenkové koncepce netýká Izraele, nýbrž církve. Církev svou rétorikou, kterou si vypůjčila z biblických textů, dokazovala, že židovský národ porušil své spojenectví s Bohem. Izrael pak měl být národem odpadlíků, náhražka vyvoleného národa. Církev si tímto způsobem uzurpovala nárok na historický Izrael, stával se z ní nebeský Izrael. Na potvrzení právě řečeného uvedeme jako příklad Eusebia, který byl biskupem z Cesareje, a tvrdil, že Abrahám, Izák a Jákob nebyli Židé, ale patřili podobně jako křesťané k univerzální rase.³⁹

Křesťanský antisemitismus svou záminku vůči Židům založil na předpokladu, že Židé zavinili smrt Ježíše Krista. Dlouho, téměř s trváním samotné existence křesťanské církve, je vžitá představa Žida jako Jidáše, pokrytce, který má dvojí tvář. Nakolik je to pravda? Vysvětlením nám může být text Bible: „*Běda vám, zákoníci a farizeové, pokrytci!*“ (Bible, Matoušovo evangelium 23:15)

Nyní budeme citovat z knihy *Hebrejský Kristus*⁴⁰ Claude Tresmontanta: „*Následné řecké slovo ὑποκριτης [hypokrités] v plurálu tj. ὑποκριταί [hypokritai], jež přeložili překladatelé jako pokrytci. Je to nejen nesmysl, ale také urážka, která figurovala v křesťanské literatuře po celá staletí. Řecké slovo ὑποκριταί [hypokritai] neoznačuje pokrytce, ale je překladem hebrejského slova vytvořeného z hebrejského slovního kořene חנף [chnf], který znamená: být bezbožný, nevěřící atd.*“

Srovnajme tento úryvek s jiným biblickým textem: „*Ty, kteří jednají svévolně, bezbožně vůči smlouvě, přivede úlisnostmi k rouhání.*“ (Bible, Daniel 11:32) Ve spojení *jednají svévolně, bezbožně* si povšimněme stejného hebrejského kořene חנף [chnf], který figuruje v jazykovém pozadí textu o farizejích.

Bylo by tedy chybné vidět v Židech pokrytce, protože tenhle předpoklad vychází z mylné premisy. Biblický text v evangeliích vůbec nehovoří o pokrytcích, nýbrž o bezbožnících! Tento fakt stojí rovněž za zamyšlení, nicméně tato výpověď nemá onu konotaci zkaženého charakteru. Obvinít někoho z bezbožnosti je přece jenom něco jiného než obvinít někoho z pokrytectví. Na základě studie Claudie Tresmontanta lze text z Matoušova evangelia přeložit následovně: „*Běda vám, zákoníci a farizeové, nevěřící!*“

³⁹ MESSADIE, Gerald. *Obecné dějiny antisemitismu*. Praha: FINIDR, 2000.

⁴⁰ TRESMONTANT, Claude. *Hebrejský Kristus*. Košice: Knižná dielňa Timotej, 2004.

Během historie se křesťané odvolávali na celou řadu biblických textů, aby si jimi obhájili svůj nepřátelský postoj vůči Židům. Je jím kupříkladu i následující text: „*Váš otec je ďábel a vy chcete dělat, co on žádá. On byl vrah od počátku a nestál v pravdě, poněvadž v něm pravda není. Když mluví, nemůže jinak než lhát, protože je lhář a otec lži.*“ (Bible, Janovo evangelium 8:44)

Tato slova byla skutečně vyslovena. Je dobré podotknout, že tento a další podobné texty nepochybně rozdmýchávaly různé xenofobní nálady a pogromy vůči židovskému obyvatelstvu. Text je bezpochyby platný, ale v konkrétní diskuzi se svými oponenty. Je více než svízelné tento text generalizovat, tedy jej učinit všeobecně platným závazným textem, který se vztahuje na celý židovský národ v průběhu časů. Biblický text „...*váš otec je ďábel a vy chcete dělat, co on žádá...*“ je argumentace určená pouze Ježíšovým oponentům v konkrétní diskuzi, nikoliv určená celé židovské populaci. Jiný text, kde Pán Ježíš argumentuje, nám říká: „*Když Ježíš viděl, že moudře odpověděl, řekl mu: Nejsi daleko od Božího království.*“ (Bible, Markovo evangelium 12:34) Tento Žid, podle výkladové logiky, která je již naznačena, by nemohl přece moudře odpovědět. Buď jsou oba texty ve vzájemném rozporu, nebo je jeden text, stejně jako druhý pouze dobově podmíněný. Neměli bychom si tedy ani jeden, ani druhý text vzít za podklad pro posouzení celého židovského národa. Jedna i druhá situace je pouze konkrétní diskuzí Ježíše s tehdejšími Židy.

Z historického hlediska můžeme stanovit počátky větších vzájemných antagonií Židů a křesťanů v okamžiku Konstantinova výnosu v roce 315, když postihoval víru židovských souvěrců konvertujících ke křesťanství. Podobně Konstantin přijal zákony, které měly zabránit konverzi křesťanů k židovství. Posledním aktem nepřátelství vůči Židům bylo uzákonění neděle jako dne odpočinku. V podobném duchu argumentuje autor v *Listě Barnabášově*, kde je psáno:

Διὸ καὶ ἄγομεν τὴν ἡμέραν τὴν ὀγόνην εἰς εὐφροσύνην, ἐν ἧ καὶ ὁ Ἰησοῦς ἀνέστη ἐκ νεκρῶν καὶ φανερωθεὶς ἀνέβη εἰς οὐρανοῖς.

„*Proto slavme radostně ten osmý den. V něm Ježíš vstal z mrtvých, pak se zjevil a vystoupil na nebesa.*“ (*List Barnabášův XV:9*)

Poslední Konstantinovo rozhodnutí bylo jasně namířeno proti Židům, vždyť pro ně byla dnem odpočinku sobota, den, kdy nepracovali. Konstantinovo rozhodnutí bylo čistě ekonomické, neboť uzákoněný den, byl dnem, kdy se bylo zakázáno pracovat. Nadto Židé nevykonávali fyzickou činnost ani v sobotu, a to jsou již dva dny pracovní nečinnosti. Novým ekonomickým postihem namířeným proti Židům byl zákon zhruba toho znění, že státní pokladně propadne majetek křesťana, který se ožení s Židovkou. Pro Žida, který by si vzal křesťanku jako svoji manželku, by jeho sňatek mohl skončit i popravou. Je jasné, že podobné zákony nepřidali na důvěře Židů v římské politické zřízení.

„Křesťanské říše Východu i Západu nemohly vyčítat Židům politickou vzpouru: k žádné nedošlo. Od vítězství křesťanství v Byzanci až do 19. století neprojevovali Židé žádné politické ambice. Jediný motiv neutuchajícího křesťanského pronásledování Židů je v podstatě náboženský. Všechno jako by svědčilo o tom, že se křesťanům podařilo přesvědčit Židy, že opovržení, do něhož je uvrhli, je oprávněné.“⁴¹

Dalším z biblických textů, na který se křesťané v historii odvolávali jakožto k podpoře legitimacy svých nepřátelských postojů vůči Židům, je tohoto znění: „*A všechen lid (myšleno židovský) mu odpověděl: Krev jeho na nás a naše děti!*“ (Bible, evangelium podle Matouše 27:25) Na základě nesprávně pochopeného textu se udála spousta násilí vůči židovskému obyvatelstvu. Biblické texty vedou závěru, který je dán křesťanským učením. *Kletba*, tak se často tento text interpretuje, není ve skutečnosti žádnou kletbou, nýbrž je to právě Kristova krev, která očisťuje od všelikého hříchu (Bible, 1. list Janovi 1:7). Židovské zvolání – „*Jeho krev nechť padne na nás a na naše děti*“ – je spojeno se spásou, respektive se snahou o spásu. Ústřední naukou křesťanské církve je, že díky prolité krvi Ježíše Krista jsou křesťanům odpuštěny hříchy. Biblický text by pak nade vši pochybnost měl vést křesťany přesně k opačnému chování, než jaké se vůči Židům dělo po staletí. Pasáž ze Svatých textů Bible by měla vést k mnohem vstřícnějšímu chování křesťanů vůči jejich židovským spoluobčanům. Výkřik židů v pohnutých událostech před ukřižování Krista, by rozhodně neměl být závdavkem k páchání všemožného druhu násilí.

⁴¹ MESSADIE, Gerald. *Obecné dějiny antisemitismu*. Praha: FINIDR, 2000.

„Křesťanský antisemitismus se liší od všech ostatních perzekucí délkou trvání té lži, která si pomohla obrazem milosrdného Boha k tomu, aby nastolila nelidskost. Byla nelidská tím tvrdošijněji, čím víc se pokládala za nositelku zjeveného slova. Je jisté, že bez totalitarismus by křesťanství zaniklo. Zbývá zjistit, jestli jeho přežití není poskvrněno právě jeho totalitarismem.“⁴²

⁴² MESSADIE, Gerald. *Obecné dějiny antisemitismu*. Praha: FINIDR, 2000.

3. Analýza antisemitských projevů vůči Židům v období antiky

3.1 Počátky antisemitismu v antické společnosti

Práce je věnovaná antisemitismu v antické společnosti. Z toho důvodu nás osobně zajímá, kdy byl poprvé zaznamenán antisemitský projev nenávisti. První projev náboženské agrese vůči Židům byl zaznamenán v Egyptě v roce 410 př. n. l. za vlády Dareia II. Tehdy kněží boha Chnuma zničili židovskou svatyni zasvěcenou Bohu Jahve. Chrám byl spálen, a nadto egyptští kněží si vzali zlaté a stříbrné nádoby. V jistém slova smyslu by se tato událost dala chápat jako antisemitský výbuch nenávisti, ale nikoliv v dnešním slova smyslu. Oč tedy v tomto případě šlo? Příčinou nenávisti bylo, že Židé obětovali berany, posvátná zvířata Egyptanů, což věrní kněží boha-berana Chnuma nemohli déle snášet. Ale zřejmě nedošlo ke krveprolití. V minulosti se tito kněží zachovali podobně k vyznavačům kultu boha Atona. Tři roky po incidentu byla židovská svatyně v Elefantině opět vybudována. Židé se zavázali, že již více nebudou berany obětovat. Antický svět byl benevolentní, proto Židé, podobně jako ostatní národnosti, mohli vyznávat náboženství dle libosti.

Když v roce 32 n. l. císař Tiberius jmenoval jednoho ze svých příbuzných, Avilia Aulua Flacca, egyptským prefektem, málokdo by si byl připustil, že během jeho služby v úřadu prefekta prožijí Židé svůj první pogrom v historii. Nic tomu však nenásvědčovalo. Vláda egyptského prefekta Flacca se pro Židy zprvu vyvíjela příznivě. Avilius Aulus Flaccus byl schopný a inteligentní úředník, který si dovedl u svých podřízených získat všeobecný respekt.

Když zemřel jeho ochránce, císař Tiberius, vystřídal ho na císařském trůně Caligula, který neváhal v mocenském boji nechat popravít i Tiberiova vnuka. Flaccus tak ztratil významný vliv a obával se, že upadne v nemilost svého nového pána. Z těchto důvodů se spojil s Alexandrijskými, kteří uměli ocenit Flaccovy schopnosti. Židé posloužili Flaccovi jako obětní beránci. Tím se *homo Iudaicus* ocitl v soukolí mocenských zájmů a nálad svých vládců. Caligula pověřil Agrippu I. vládou nad třetinou provincie Palestiny. Když přišel do Alexandrie, nenaléhal na setkáním s Flaccem, jehož se tento způsob jednání dotkl.

Poté se Flaccus nechal strhnout nepřátelskou náladou Alexandrijských. Primárně zakázal šabat, což samozřejmě vyvolalo nevoli uvnitř židovské komunity v Alexandrii. Pak využil služby pamfletistů, které si najal, aby šířili pomluvy vůči Agrippovi, neboť byl svým vyznáním rovněž pravověrným židem.

Aby si Flaccus zajistil sympatie samotného císaře, tak nechal umístit do židovského chrámu Caligulovu sochu, ačkoli dobře znal židovskou nenávisť vůči jakékoliv podobě modloslužebnictví. Židé jako odpověď na Flaccovo počínání zavřeli synagogy, načež Flaccus vydal edikt, v němž poprvé v historii nazval Židy cizinci, a tím se nežidovští obyvatelé Alexandrie začali proti Agrippovi bouřit.

Flaccus ve svých projevech nenávisť neskončil, ba jeho zášť vůči Židům ještě více sílila. Nechal zatknout osmatřicet členů rady starších, kteří byli zbičováni a vyslečeni. Vyvrcholením jeho protizidovského běsnění bylo, když poslal armádu, aby u Židů našla zbraně. Panující všeobecné napětí využila spodina, která zatlačila Židy do jedné části města, a poté začala v jiné části města rabovat v jejich obchodech. Židé takto zatlačení v jedné části města postupně vyhladověli. Když se někteří jednotlivci vydali shánět jídlo, byli šíleným davem zabiti, někteří byli taženi městem na provaze, jiní mučeni, nebo křížováni a zaživa roztrhání na kusy. Mrtvolám pak byly uřezány ruce, někteří nešťastníci byli upalováni zaživa. Takto byli zbaveni života starci, kojenci, celé rodiny, bez ohledu na jejich věk, či společenské postavení. Můžeme o celém incidentu hovořit jako o prvním pogromu židovské komunity v historii. Počet obětí není do dnešního dne znám, neboť jej žádný antický autor neuvedl, ale určitě se autoři ve svých dílech zmiňují alespoň minimálně o tomto masakru. Podobný výbuch divoké nenávisť nemá žádné odůvodnění a je v přímém protikladu s naší představou Řeků jako kultivovaného národa, který založil svůj úspěch na helénské vzdělanosti.

Přesto se vyskytlo jedno období v dějinách Izraele, které se více než jiné, zapsalo do historie tohoto národa. Jedná se o Makabejské povstání, které bylo židovskou odpovědí na snahu pohelénštit⁴³ danou oblast Judska.

Proces helenizace započal Antiochos IV. Epifanés. V roce 167 př. n. l. vstoupil do Jeruzaléma se svou armádou, kde vyhlásil výnos, ve kterém zakazuje Židům vše, co se týkalo jejich náboženské praxe. Počínaje svěcením šabatu, až po obřizku, stejně jako zakázal chrámovou bohoslužbu. Nejspíše posledním impulsem k židovskému povstání byla jeho troufalost, kdy umístil do židovského chrámu sochu Dia. Zmíněný postup Antiocha IV. Epifana vyvolal u židovského lidu nelibost. Byla vyslána řada vojenských jednotek, které měly dbát na dodržování zákazu praktikování judaismu. Jedna z jednotek dorazila do vesnice, kde bydlel všemi vážený kněz Matatiáš, a i zde byl postaven Diův oltář. A tomuto knězi bylo nařizeno, aby na tomto oltáři vykonal

⁴³ *Helenizace* je termín, který se používá k popisu procesu kulturní proměny, při které se neřecká kultura stane kulturou řeckou. Proces, o kterém hovořím, může být dobrovolný, nebo může být uplatňován s použitím síly. *Helenizaci* můžeme datovat od doby tažení Alexandra Velikého a šířením řečtiny.

pohanskou obět. Matatiáš však rozkazu k oběti neuposlechl, a namísto toho zabil jiného Žida, který se chystal provést pohanskou obět. Pak zabil i velitele jednotky a nakonec rozbořil oltář, na němž se obětování mělo odehrávat. Po těchto událostech Matatiáš utekl i se svými syny do hor, v kterých pak provolával:

„Et exclamavit Matthathias voce magna dicens omnis qui zelum habet legis statuens testamentum exeat post me.“ (Bible, 1 kniha Makabejská 2:27)

„A pak zvolal silným hlasem Matatiáš: Každý, kdo horlí pro Zákon a zachovává smlouvu, ať jde za mnou!“

Zřejmě celý rok probíhal výcvik, příprava a nábor nových mužů pro boj. Během jednoho roku nepodnikali vůbec žádnou bojovnou akci. V tomto období, ale zemřel Matatiáš, který ještě před smrtí určil jednoho ze svých synů – Judu – jako svého nástupce. Juda, který pro svou zarputilost získal přezdívku Makabi, „kladivo“, zvolil partyzánský styl boje s organizovaným vojskem. Porážka velitele vojsk Apollónia byla pouhým počátkem úspěšného velení Judy Makabejského. Jeho úsilí se završilo znovuoobením Chrámu. Židé rozbili starý oltář a namísto něj postavili nový, a pak rituálně očistili Chrám. Znovuoobnovený Chrám byl posvěcen v roce 164 př. n. l.

Makabejské období skončilo bitvou u Elasy, kde padl i Juda Makabejský. Smrt tohoto muže nebyla zbytečná. Židovské povstání neskončilo, neboť nyní jej vedli Judovi bratři. Nakonec se tento rod zapsal do historie židovského národu tím, že se Šimeón stal místodržícím, a později byl jmenován dokonce veleknězem.

3.2 Patriotismus Římanů jako příčina konfliktu s Židy

Jisté vysvětlení, proč docházelo v té době k nenávisným střetnutím, by se našel. Římané totiž považovali svou kulturu za nejbohatší na světě a ti, kteří se nechtěli podřídit, byli považováni za barbary a nepřátele římské říše.⁴⁴ Určitým měřítkem pro posouzení uvědomělého občana byla jeho osobní horlivost pro Řím. Židé nebyli římskými patrioty, a právě z těchto důvodů si od Římanů vysloužili nálepkou s označením barbar, bezbožník a nepřítel *civitas Romana*. Tyto důvody se nám jeví jako zásadní, a Židé se proto dostali na soupisku druhořadého obyvatelstva

⁴⁴ MESSADIE, Gerald. *Obecné dějiny antisemitismu*. Praha: FINIDR, 2000.

Římské říše. Vznsl-li někdo jakékoliv křivé obvinění vůči Židům, nepodloženou nenávist, ba i vraždu bez možnosti dovolat se spravedlnosti, bylo to všeobecně tolerováno.

„Kritický přístup vůči Židům ohromně zesílil po vzniku hasmoneovského království,⁴⁵ které nábožensky utlačovalo řecko-pohanská města. Mezi lidmi kolovaly egyptské pamflety, podle kterých neměli Židé ve skutečnosti nárok na Palestinu, neboť to byli vždycky kočovníci bez domova a jejich pobyt v Jeduji byl pouhou epizodou. Židé na to odpovídali argumentací, že země Izrael byla darem, který dostali od Boha. V kapitole 12 apokryfní knihy Moudrost Šalamounova,⁴⁶ napsané v 1. století př. n. l. se objevuje ostrá kritika původních obyvatel. Podle ní se jednalo o vrahy novorozeňat, kanibaly a o zabijáky, kteří se provinili nepopsatelně ohavnými praktikami. Bylo to plémě do počátku prokleté.“⁴⁷

Na potvrzení výše řečeného uvádíme text z knihy *Moudrost Šalamounova*:

3 και γὰρ τοὺς παλαιοὺς οἰκήτορας τῆς ἀγίας σου γῆς μισήσας 4 ἐπὶ τῷ ἔχθιστα πράσσειν ἔργα
φαρμακειῶν καὶ τελετὰς ἀνοσίου 5 τέκνων τε φονέας ἀνελεήμονας καὶ σπλαγχνοφάγων
ἀνθρωπίνων σαρκῶν θοῖναν καὶ αἵματος, ἐκ μέσου μύστας θιάσου 6 καὶ αὐθέντας γονεῖς ψυχῶν
ἀβοηθήτων, ἐβουλήθης ἀπολέσαι διὰ χειρῶν πατέρων ἡμῶν, 7 ἵνα ἀξίαν ἀποικίαν δέξηται Θεοῦ
παίδων ἢ παρὰ σοὶ πασῶν τιμιωτάτη γῆ. 8 ἀλλὰ καὶ τούτων ὡς ἀνθρώπων ἐφείσω ἀπέστειλάς τε
προδρόμους τοῦ στρατοπέδου σου σφῆκας, ἵνα αὐτοὺς κατὰ βραχὺ ἐξολοθρεύσωσιν. 9 οὐκ
ἀδυνατῶν ἐν παρατάξει ἀσεβεῖς δικαίους ὑποχειρίους δοῦναι ἢ θηρίοις δεινοῖς ἢ λόγῳ ἀποτόμῳ
ὕφ' ἐν ἐκτρίψαι, 10 κρίνων δὲ κατὰ βραχὺ ἐδίδους τόπον μετανοίας, οὐκ ἀγνοῶν ὅτι πονηρὰ ἢ
γένεσις αὐτῶν καὶ ἔμφυτος ἢ κακία αὐτῶν καὶ ὅτι οὐ μὴ ἀλλαγῆ ὁ λογισμὸς αὐτῶν εἰς τὸν

⁴⁵ Hasmoneovské království vzniklo postupným vymaňováním se ze seleukovské nadvlády, které začalo makabejským povstáním roku 167 př. n. l. Roku 142 dosáhl Šimon Makabejský úplné nezávislosti a založil dynastii Hasmoneovců. Moc Šimona Makabejského a Jana Hyrkána vycházela z jejich velekněžského úřadu.

⁴⁶ *Knihy Moudrosti* (řecky *Σοφία Σαλωμωνος*) je jednou z deuterokanonických knih Starého zákona, která byla sepsána v 1. století př. n. l. pod vlivem antického mudrosloví. Zásadní je především koncept *Moudrosti* jakožto zprostředkující bytosti mezi Bohem a světem.

⁴⁷ JOHNSON, Paul. *Dějiny židovského národa*. Praha: ROZMLUVY, 1995.

αιῶνα. 11 σπέρμα γὰρ ἦν κατηραμένον ἀπ' ἀρχῆς, οὐδὲ εὐλαβούμενός τινα ἐφ' οἷς ἡμάρτανον ἄδειαν ἐδίδους.

(ΣΟΦΙΑ ΣΑΛΛΩΜΩΝΟΣ 12:3-11)

Pro upřesnění níže uvádíme překlad:

„3 Pojal jsi nenávisť k dávným obyvatelům své svaté země, 4 protože páchali to nejhorší, prováděli čáry a bezbožné orgie. 5 Nelítostně vraždili děti, pojídali lidské maso i vnitřnosti a krev při hodech v kruhu zasvěcenců. 6 Rodiče vraždící bezbranné dětské duše jsi chtěl vyhubit rukou našich otců, 7 aby země tobě nade všechny vzácná přijala důstojné obyvatele – Boží služebníky. 8 Ale i je jsi ušetřil, byli to lidé, a jako předvoj svého vojska jsi poslal sršně, aby je pomalu vyhladili. 9 Ne že bys nemohl v bitvě vydat svévolníky spravedlivým do rukou nebo je naráz vyhubit hroznými šelmami, popřípadě tvrdým slovem. 10 Soudil jsi je pomalu, a tím jim dával příležitost k pokání. Nebylo ti neznámo, že jejich původ je zlý, jejich špatnost vrozená, a že se jejich myšlení nezmění navěky. 11 Bylo to od počátku plémě prokleté. Jejich hříchy jsi nechával bez trestu, ale ne proto, že by ses někoho obával.“

(Moudrost Šalamounova 12:3-11)

„Nelítostně vraždili děti, pojídali lidské maso i vnitřnosti a krev při hodech v kruhu zasvěcenců.“ Uvedený pátý verš dokazuje nepřátelský postoj autora listu *Moudrost Šalamounova* vůči židovskému národu. Celý text této knihy je vůči Židům poměrně nepřátelsky založený.

Nejhmatatelnějším nepřátelským aktem vůči Židům bylo rozorání Jeruzaléma a zboření chrámu v roce 70 n. l. Tuto tragickou událost způsobilo vojsko Tita Flavia Vespasiana. Na Titovu obranu můžeme dodat, že židovský chrám a oltář byly zapáleny proti jeho vůli. Titus se pokoušel budovu chrámu zachránit, domníváme se, že snad kvůli její kráse.

Oproti pozdějšímu křesťanskému nebo islámskému antisemitismu, tedy náboženskému antisemitismu, nenávisť vůči Židům měla v antice své kořeny pevně zasazené v kultuře a politice, proto se asi jednalo tedy o kulturní a politický antisemitismus. Přestože máme antický Řím spojený s věčnou slávou, musíme si však připustit fakt, že Řím neznal toleranci, šlo-li o jeho vlastní zájem. Je to pouze

naše iluze, že Řím byl ideálním místem pro soužití všech národů a národností. (V) Skutečnost však byla odlišná: „*Podstatou římanství byla tyranie; a analogie mezi římskou kulturou a germánskou kulturou je do očí bijící: jedna i druhá jsou ideálním prostředím pro formování podobných zločineckých směrů, jako byl antisemitismus.*“⁴⁸

Důvody antisemitismu v antice naznačují, že v tehdejší době nemuselo nutně jít o nenávist vůči Židům z ekonomického hlediska. Žádný podobný antický text, v němž by důvodem nenávisti k židovskému národu byl ekonomický aspekt, neexistuje či se nezachoval. „Židé pracující s penězi“, to je především pojetí Židů současné společnosti, nikoliv antické.

Představa Židů jako bohaté třídy v antice je naprosto zavádějící. Většina autorů, především těch, kteří sídlili v Římě, popisuje židovský národ jako chudý. Dále antičtí autoři popisují Židy jako vzdorovité rebely, v žádném případě ale národem dvojí tváře, tj. jako pokrytce. Hlavním problémem bylo, že ani Řekové nebo Římané neměli nějakou ucelenou koncepci rasy. Jejich pojetí národní identity vůči barbarům vycházelo spíše z kulturní převahy než z rasového pojetí.

Řečtí a římské „etnografové minulosti“ dobře věděli, že obyvatelé každého z tehdy existujících národů lze posoudit podle fyzických a morálních kritérií. Tyto charakteristické znaky „vyrůstaly“ z přirozených podmínek, v nichž tyto národy žily. Z těchto podmínek můžeme jmenovat například dostatek slunce, vody, potravy atd. Tak třeba černí Etiopané nebyli chápáni v zásadě jako „rasa“, nýbrž jako ti, kteří mají černou barvu kůže vzhledem k nadměrnému dostatku slunečního záření. Řekové a Římané nevěděli nic o Semitech, alespoň z dnešního úhlu pohledu. Jejich pochopení Židů a judaismu je třeba srovnat s jejich porozuměním Aramejcům, Germánům, Galům a také chápáním, které panovalo vzájemně mezi Římany a Řeky samotnými.⁴⁹ Pokud spatříme nějaké napětí, které mezi Římany a Židy panovalo, potom šlo bezesporu o otázku religiozity. (VI) Otázka náboženství hraje zásadní roli ve vzájemných vztazích mezi židovským národem a nežidovskými národy. Michael Grant ve své knize *Židé v římském světě* konstatuje:⁵⁰ „*Židovští spisovatelé římské éry to znovu a znovu opakují, i když toto jejich tvrzení probouzí odpor a nenávist ostatních – Tora se jim jevila jako cosi neskonale vyššího a cennějšího (VII) než jakékoli řecké či římské výdobytky.*“ Dále uvádí: „*Židovští přistěhovalci neprojevovali zvláštní ochotu k asimilaci, a proto je původní obyvatelstvo pokládalo z cizorodý prvek, na*

⁴⁸ MESSADIE, Gerald. *Obecné dějiny antisemitismu*. Praha: FINIDR, 2000.

⁴⁹ BERGER, David. *History and hate: the dimensions of anti-Semitism*. Jewish Publications Society, Philadelphia 1986.

⁵⁰ GRANT, Michael. *Židé v římském světě*. Brno: Centra, 2003.

což sami Židé docela ochotně přistupovali – a důsledek na sebe nedal dlouho čekat. (VIII) *Byl jím zrod antisemitismu a vznik židovského problému.*“

Jako příklad sepětí Izraele a Tory, ale také vztah synů Izraele k pohanským národům, nám může posloužit text z *Mišny*, z traktátu פירקיי אבות [Pirkej Avot],⁵¹ konkrétně kapitola 2:5:

הוא היה אומר ולא עם הארץ חסיד [hu haja omer velo am haarec chasid] „*On také říkával – lid země nemůže být zbožný.*“

Tento výrok je připisován rabi Hilelovi. V překladech tohoto textu je přeloženo hebrejské spojení עם הארץ [am haarec] výrazem „nevzdělanec“, což je sice možný překlad, ale rovněž עם הארץ [am haarec] znamená „lid země“. Spojení „lid země“ je jedním z ústředních mišnaických výrazů pro pohany, kteří nežijí podle Tory תורה. Toto není neobvyklý jev, neboť i křesťané ve vztahu k Izraeli chápou sami sebe výlučně: „*Co tedy nakonec řekneme? To, že pohanští národové, kteří neusilovali o spravedlnost, spravedlnosti dosáhli, a to spravedlnosti z víry; Izrael však, který usiloval o spravedlnost podle zákona, k cíli zákona nedospěl. Proč? Protože nevycházel z víry, nýbrž ze skutků.*“ (Bible, list Římanům 9:30-32)

Podobně smýšlí o sobě i muslimové, kde je ústředním výrazem Koránu كافر [káfir]. Tento výraz je se překládá slovem „nevěřící“. Sami muslimové však přicházejí s myšlenkou, že vhodnějším výrazem pro překlad onoho slova كافر [káfir] je výraz „nevděčný“. Nevěřící jsou tedy nevděční, protože odmítají Mohamedovo poselství, což v Mohamedově době byli s naprostou převahou křesťané a Židé. A z toho důvodu nelze z pohledu muslimů uvažovat o nějaké rovnosti křesťanství a judaismu s islámem.

3.2 Antisemitismus, jaký k němu zaujmout postoj

Z množství pojmů a myšlenek, které v této práci zazněly, bychom rádi objasnili, jaký můžeme k antisemitismu zaujmout postoj. Domníváme se, že v biblické knize Job je možné nalézt ukazatele na odpověď námi položené otázky. Job

⁵¹ Traktát *Pirkej Avot* se liší od všech ostatních částí *Mišny* tím, že se vůbec nezabývá náboženským právem (halachou), ale zato se plně věnuje otázkám morálky, slušnosti a dobrými vlastnostmi, při čemž cituje nejvýznamnější z rabínů *Mišny*. Tyto rabíny považuje židovská tradice za jakési otce (avot) světa /viz určitá analogie křesťanů s jejich církevními otci/, jak dokládá i jméno celého traktátu.

trpí a jeho žena za ním přichází s radou: „*Ještě se držíš své bezúhonnosti? Zlořeč, žehnej Bohu a zemři.*“ (Job 2:9) Jakým způsobem jsme přišli na slova „zlořeč, žehnej“? Hebrejské slovo, jež vyslovila Jobova manželka, je slovo בָּרַךְ [barech], je interpretováno imperativem „zlořeč“, ale již Vulgáta toto slovo překládá hebrejské slovo imperativem benedic, „žehnej“.⁵² Celá pasáž zní v latinském jazyce *benedic Deo*. V překladu latinského textu by to znělo následovně: „dobře mluv o Bohu, chval Boha, žehnej, dobrořeč Bohu“. Řecká Septuaginta, tedy LXX se zhostila problému následovně: „εἰπὼν τι ῥῆμα εἰς κύριον“. Do řečtiny to lze přeložit ve smyslu „mluv nějaké slovo k Hospodinu“.

Zde bychom mohli v našem výkladu zvolnit a zrekapitulovat, kolika možnostmi lze přeložit hebrejský text z biblické knihy Job 2:9, přesněji imperativ⁵³ slovesa בָּרַךְ [barech]:

1. „zlořeč“ – tradiční překlad snad ve všech Biblích
2. „žehnej“ – o tuto interpretaci se pokusily alespoň některé Bible, určitě je to výklad Vulgáty
3. „mluv nějaké slovo k Hospodinu“ – tak se pokusila o překlad Septuaginta

Nejdříve si zodpovíme, proč je hebrejské slovo בָּרַךְ [barech] možné přeložit takovou spoustou často protikladných variant. Posléze se pokusíme uvést závěry, k nimž jsme došli, do souvislosti s antisemitismem.

Proč se tedy nabízí možnosti tolikerého překladu? Ve spolupráci se slovníkem, jsme se dozvěděli, že slovo בָּרַךְ [barech] je v tomto konkrétním případě eufemismus.⁵⁴ Pro „zlořečení, prokletí“ bývá v hebrejštině obvykle užito jiného slova.⁵⁵ V tomto případě se asi autor knihy Job obával napsat výraz označující prokletí, zlořečení vůči Bohu. Tím pravděpodobněji pak užil jiný výraz s původně opačným významem.

Nabízí se ještě jedna možnost výkladu této lingvistické záhady. Pisatel knihy Job užívá slovo בָּרַךְ [barech] s možnostmi dvojího překladu „žehnat, zlořečit“ zcela záměrně. Proč by to dělal, proč by si dával takovou práci? Domníváme se, že autor chtěl tímto způsobem zdůraznit pomatenost manželky Joba, zřejmě chtěl zdůraznit její nepochopení smyslu utrpení svého manžela.

⁵² Josef M. Pražák, František Novotný, Josef Sedláček. *latinsko-český slovník*. Praha: SPN, 1955.

⁵³ בָּרַךְ [barech] je imperativ od slovesné třídy piel; hlavní význam kořene בָּרַךְ je „žehnat“.

⁵⁴ Eufemismus je nahrazení výrazu drsného nebo označujícího nepříjemné představy, jevy nebo děje výrazem zjemňujícím. Eufemismy jsou ustálená spojení například: odešel navždy místo zemřel.

⁵⁵ Například: „Ale král odvětil: *Co je vám do mých záležitostí, synové Serújini? On zlořečí, protože mu Hospodin řekl: »Zlořeč Davidovi!«...*“ (2. Samuelova 16:10) V tomto textu je „zlořečení“ odvozeno od hebrejského slovního kořene קלל.

Nyní jsme se dostali k jádru celého problému. Jobova žena, která není ve Svatých textech Bible ani uvedena jménem, se naprosto neorientuje v duchovní situaci svého manžela Joba. Jobova manželka radí zlořeč, žehnej! Pisatel tohoto biblického textu nám možná tímto způsobem chce naznačit, že Jobova manželka byla tak duchovně „dezorientovaná“, že by stejně vůbec nepomohla svému muži, ať už by řekla cokoliv. A v tom tkví základní poučení, ke kterému náš výklad směřoval. Nemůžeme porozumět zcela jasně lidskému neštěstí, lidskému utrpení druhého člověka, a proto mu nemůžeme pomoci ani konkrétní radou.

Jen s velikými obtížemi můžeme pochopit, proč v historii docházelo k nejrůznějším antisemitským atakům vůči Židům. Nalezneme nepochybně celou řádku nejrůznějších vysvětlení. Při rozmanitém lidském trápení, při všemožném lidském neštěstí nám není dáno nahlédnout na hlubinu dění v celé své možné perspektivě. Výjimkou snad je příběh pokorného božího služebníka Joba.

Nejenom že nemůžeme zcela do hloubky pochopit utrpení jednotlivce, ale rovněž nejsme s to porozumět bolesti celého národa. Budeme-li již nuceni se nějakým způsobem ptát po příčině lidského utrpení, pak bychom měli své úsudky pronášet taktně, poněvadž tak se pravděpodobně vyvarujeme případného omylu ve svých závěrech.

4. Závěr

Jednotlivé důvody k antisemitskému chování uvedeme nejprve v bodech:

I. Na jedné straně máme konzervativní Izraelce, kteří lpěli na svých zvycích, sami přistupovali na tzv. „politiku izolacionizmu“. Na druhé straně i Římané ulpívali na svých vlastních tradicích a zvycích.

II. Bylo vyloučeno, aby docházelo k asimilaci izraelského národa s římským prostředím.

III. Rozmach židovské komunity a vliv, který si v Římě tato komunita vydobyla, byl některým Římanům krajně nepohodlným.

IV. Rozdílně pojatá otázka sexuality, jak ji vnímají Židé, Římané a Řekové, vzdálila Židy Římanům a Řekům.

V. Starověká Římská říše nebyla vždy ideálním místem pro soužití národů a národností.

VI. Mezi Římany a Řeky na jedné straně a Židy na druhé straně panovalo napětí v pojetí náboženské praxe.

VIII. Židovští spisovatelé římské éry tento fakt stále znovu opakovali, i když jejich tvrzení u ostatních probouzelo odpor a nenávisť – Tora se Židům jevila jako cosi neskonale vyššího a cennějšího než jakékoli řecké či římské výtobytky.

Jaké důvody vedly k antisemitskému chování v antickém období dějin lidské civilizace? Především kategoricky zamítneme ekonomické důvody. Otázka bohatství je záminkou k antisemitismu až během několika posledních staletí současné civilizace. Hlavním důvodem, který se nám jeví jako podstatný, je naprostá kulturní odlišnost *homo Romanus* od *homo Iudaicus*. Oba dva národy byly ve své kulturní tradici konzervativní. Jak Říman, tak i Žid byli patrioty, ale každý pro svou vlastní kulturní tradici. Římané až úzkostlivě lpěli na své kultuře, což obnášelo klasickou literaturu, společensko-právní instituce v Římské říši, náboženství a sexualitu. Podle

jednoho z největších historiků antiky, Tacita, se Židé odmítali klanět králům a císařům, což přirozeně mohlo vzbuzovat podezření z nedostatečnosti loajality Židů vůči římskému zřízení.

V literatuře se židovský národ nemohl shodnout s Římany či Řeky, protože pro Židy byla na prvním místě Tora a její interpretace, kdežto pro Římany byla vrcholem kulturní tradice četba klasické literatury, tj. vlastních římských nebo řeckých autorů. Interpretace Tóry byla součástí židovského národa již od dob jeho zrodu.

Náboženství bylo dalším bodem, který izraelský národ vyděloval od řecko-římské kultury v období antiky. Nejprve to bylo náboženství Římanů a Řeků, potom křesťanství, jež znepríjemňovalo život Židům antického údobí. Tacitus konstatuje, že pro izraelský národ byli bezbožní ti z lidí, kteří vytvářeli obrazy bohů v lidské podobě.

Podobně tomu bylo i v otázce sexuality, kde platilo, že co Židé odmítali a pokládali za zavrženíhodné chování, to se Římanům či Řekům jevílo ještě jako přijatelné. V řecko-římské kultuře byla homosexualita tolerována, což Židé přísně zamítali a úzkostlivě lpěli na svém postoji.

Nedocházelo, a ani nemohlo docházet k asimilaci těchto dvou natolik odlišných kultur. Rozdílný životní styl Římana a Žida pak mohl dokonce vést k zášti a vzájemnému pohrdání. Židovský národ se ocital pravidelně v soukolí politických intrik římských či jiných vládců, kteří rozhodovali o bytí, či nebytí tohoto národa.

Antisemitismus v antice měl zcela konkrétní podobu ve fyzickém či slovním napadání Židů ze strany římského obyvatelstva. Zásadním důvodem nepřátelského postoje vůči Židům byla obava Římanů o udržení vlastní římské kultury. Židé se početně rozmohli, a navíc jejich politický vliv nebyl nezanedbatelný, ale jejich loajalita vůči čemukoliv římskému byla mizivá. Je více než pravděpodobné, že z těchto uvedených důvodů nebyli Židé příznivě hodnoceni Římany.

RESUMÉ

Jaké byly důvody k antisemitismu v klasické antice? Můžeme odmítnout ekonomický důvod pro antisemitské chování ve starověkém světě. Otázka bohatství je záminkou k antisemitismu až během několika posledních staletí současné civilizace. Hlavním důvodem, který se nám jeví jako podstatný, je naprostá kulturní odlišnost *homo Romanus* od *homo Iudaicus*. Oba dva národy byly ve své kulturní tradici konzervativní. Jak Říman, tak i Žid byli patrioty, ale každý pro svou vlastní kulturní tradici. Náboženství bylo dalším bodem, který izraelský národ lišil od řecko-římské kultury v období antiky. Nejprve to bylo náboženství Římanů a Řeků, potom křesťanství, jež znepříjemňovalo život Židům antického údobí. Podobně tomu bylo i v otázce sexuality, kde platilo, že co Židé odmítali a pokládali za zavrženíhodné chování, to se Římanům či Řekům jevílo ještě jako přijatelné. Nedochozelo, a ani nemohlo docházet k asimilaci těchto dvou natolik odlišných kultur. Rozdílný životní styl Římana a Žida pak mohl dokonce vést k zášti a vzájemnému pohrdání. Židovský národ se ocital pravidelně v politických intrikách antických vládců, kteří rozhodovali o bytí, či nebytí tohoto národa. Antisemitismus v antice měl zcela konkrétní podobu ve fyzickém či slovním napadání Židů ze strany římského obyvatelstva. Zásadním důvodem nepřátelského postoje vůči Židům byla obava Římanů o udržení vlastní římské kultury.

SUMMARY

What were the reasons for anti-Semitism in the classical antiquity? We can reject economic reasons for anti-Semitic behavior in the ancient world. The question of wealth served as a pretext for anti-Semitism for only several previous centuries of the civilization. The main reasons that seem appropriate were the vast cultural differences between homo Romanus and homo Iudaicus. The two nations clung to their conservative cultural traditions. Both the Roman and the Jew were patriots, but each to their own cultural tradition. Religion was another point by which the people of Israel differed from Greco-Roman culture in the ancient world. First it was the religion of the Greeks and Romans, and second Christianity which complicated life to the Jews of the ancient period. The same was true of the attitude to sexuality. The practices which the Jews rejected and regarded as reprehensible seemed acceptable to the Romans or Greeks. Assimilation of these vastly different cultures was both impossible and without historical evidence. A different lifestyle of the Roman and the Jew could even lead to resentment and mutual disrespect. The Jewish nation faced regular political intrigues of ancient rulers who decided on the existence or nonexistence of this nation. Anti-Semitism of the ancient world had a very specific form of physical or verbal assaults on Jews by the Roman population. The fundamental reason for Roman hostility towards the Jews was concern for protection and keeping of their own culture.

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

Antické literární prameny

1. CICERO, Marcus Tullius. *THE LATIN LIBRARY* [online]. 2010 [cit. 2010-04-12]. M. TVLLI CICERONIS PRO L. FLACCO ORATIO . Dostupné z WWW: <<http://www.thelatinlibrary.com/cicero/flacco.shtml>>.
2. PETRONIUS, Arbiter. *THE LATIN LIBRARY* [online]. 2010 [cit. 2010-04-11]. FRAGMENTA Dostupné z WWW: <<http://www.thelatinlibrary.com/petroniusfrag.html>>.
3. SENECA, Lucius Annaeus. *Ancient Jewish Diaspora Archive* [online]. 2010 [cit. 2010-04-12]. Seneca, De Superstitione. Dostupné z WWW: <http://diaspora.commons.yale.edu/index.php?option=com_content&task=view&id=118&Itemid=51>.
4. TACITUS, Publius Cornelius. *THE LATIN LIBRARY* [online]. 2010 [cit. 2010-04-11]. P. CORNELI TACITI HISTORIARVM LIBER QVINTVS. Dostupné z WWW: <<http://www.thelatinlibrary.com/tacitus/tac.hist5.shtml>>.
5. TACITUS, Publius Cornelius. *Z dějin císařského Říma*. Přeložili A. Minařík a A. Hartman. Nakladatelství Svoboda, 1976.
6. Novák, J: „List Barnabášův“ in *Druhá patristická čítanka (Teol. studie)*, ed. Novák, J., Praha: Česká katolická charita, 1985 (str. 19-39)
7. *Biblenetz* [online]. 2009 [cit. 2010-04-13]. Kniha moudrosti. Dostupné z WWW: <http://www.biblenet.cz/app/bible/Wis/chapter/3?__fsk=981237271>.

Odborná literatura

1. AMSTRONG, Karen. *Jeruzalém*. Praha: Lidové noviny, 1999.
2. BENEŠ, Jiří, et al. Joel. KOINONIA [online]. 2001, č. 9 [cit. 2009-11-01], s. 1-30. Dostupný z WWW: <http://www.tscasd.cz/download/koinonia/09_01joel.doc>.
3. BERGER, David. *History and hate: the dimensions of anti-Semitism*. Jewish Publications Society, Philadelphia, 1986.
4. BROWN, Peter. *Tělo a společnost*. Brno: CDK, 2000.
5. DOUGLAS, J. D. (ed.). *Nový biblický slovník*. Praha: Návrat domů, 1996.
6. JOHNSON, Paul. *Dějiny židovského národa*. Praha: ROZMLUVY, 1995.

7. Josef M. Pražák, František Novotný, Josef Sedláček. *Latinsko-český slovník*. Praha: SPN, 1955.
8. GRANT, Michael. *Židé v římském světě*. Brno: Centra, s.r.o., 2003.
9. HELLER, Jan. *Výkladový slovník biblických jmen*. Advent-Orion, Praha 2003.
10. HELLER, Jan. *Biblický slovník sedmi jazyků*. Praha: Vyšehrad, Praha 2000.
11. CHLUBNÝ, Jiří. Židé. Antika [online]. 2004 [cit. 2009-11-01]. Dostupný z WWW: <<http://antika.avonet.cz/article.php?ID=1604>>.
12. MESSADIE, Gerald. *Obecné dějiny antisemitismu*. Praha: FINIDR, 2000.
13. SEIBT, Ferdinand. *Tisíc let židovské historie v Čechách a na Moravě*. In: *Židé v Sudetech*, pro Ackermann-Gemeinde. Praha: Portál, 2000.
14. TRESMONTANT, Claude. *Hebrejský Kristus*. Košice: Knižná dielňa Timotej, 2004.